

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

პოლიტიკის მეცნიერების მიმართულება

თამუნა გიორგაძე

**საზოგადოების პოლიტიკური პოლარიზაციის პრობლემა
საქართველოში (2012-წლიდან დღემდე)**

ნაშრომი შესრულებულია პოლიტიკის მეცნიერების
ბაკალავრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

ხელმძღვანელი: ირაკლი ჩხაიძე
თსუ კულტურის კვლევების ასოცირებული პროფესორი

თბილისი 2024

ანოტაცია

პოლიტიკური პოლარიზაციის პრობლემა მნიშვნელოვან და მწვავე საკითხს წარმოადგენს საშინაო თუ საგარეო თვალთახედვიდან, რომელიც აფერხებს ქვეყანაში კონსოლიდირებული და მყარი დემოკრატიის განვითარებას. ამიტომაც მნიშვნელოვანია პოლარიზაციის ფესვების მრავალმხრივი სპექტრით აღქმა და გაანალიზება. რაც უფრო ზედაპირზე ამოდის სიღრმისეული პრობლემები უკეთ შეიძლება მისი გადააზრება, შეცვლა, გამოსწორება ან აღმოფხვრა. საბაკალავრო ნაშრომი იკვლევს საზოგადოების პოლიტიკური პოლარიზაციის პრობლემას 2012 წლიდან დღემდე. აღნიშნული კვლევის მიზანია საფუძვლიანად იკვლიოს საქართველოში პოლარიზაციის მახასიათებლები და გამოავლინოს ის საშინაო პოლიტიკური ფესვები, რომლებიც ამაფრებენ მას. ნაშრომის ფარგლებში გამოყენებულია თვისებრივი კვლევის მეთოდები, კერძოდ სიღრმისეული ინტერვიუ პოლიტიკის ექსპერტებთან, ასევე თემის ირგვლივ არსებული ლიტერატურის ანალიზი და დამუშავებულია მეორადი მონაცემები. ნაშრომი ცდილობს ფრენცის ფუკუიამას, ასევე კას მუდის და სტივენ ჯონსის თეორიებიდან გამომდინარე ახსნას პოლიტიკური პოლარიზაციის საწყისები. აღნიშნულის ფარგლებში გამოიყო სამი ჰიპოთეზა: პირველი - პოლარიზაციის პრობლემას საქართველოში დიდწილად განაპირობებს იმპერიული საბჭოთა პოლიტიკური მემკვიდრეობა. მეორე - საქართველოში პოლიტიკური პოლარიზაცია ხასიათდება არა კონკრეტული იდეოლოგიათა განსხვავებულობით, არამედ საზოგადოების მტრებად და მეგობრებად დაყოფით, რაც ნოყიერ ნიადაგს უქმნის პოპულიზმის განვითარებას. ხოლო, მესამე შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა - პოლიტიკური სპექტრის რადიკალიზაცია უკავშირდება ბრძოლას რესურსებისთვის, რომელიც ქართული პოლიტიკური სისტემის შედეგია. ნაშრომი ორიენტირებულია დაამტკიცოს ან უარყოს ზემოთ ნახსენები ჰიპოთეზები. საბაკალავრო ნაშრომი არის მცდელობა შემატოს სიახლე და გაამდიდროს ზოგადი ცოდნა აღნიშნული საკითხის ირგვლივ.

საკვანძო სიტყვები: პოლიტიკური პოლარიზაცია, პოლიტიკური კულტურა, პოპულიზმი, ბრძოლა რესურსებისთვის, პერსონიფიცირებული პოლიტიკა.

The problem of political polarization of society in Georgia (from 2012 to the present day)

Annotation.

The problem of political polarization is a significant and acute issue from the domestic or foreign point of view, which hinders the development of a consolidated and solid democracy in the country. That is why it is important to perceive and analyze the roots of polarization with a multifaceted spectrum. The deeper problems are brought to the surface, the better they can be rethought, changed, corrected, or eliminated. The bachelor's thesis examines the problem of political polarization in society from 2012 to the present. The purpose of the mentioned research is to thoroughly investigate the characteristics of polarization in Georgia and to identify the domestic political roots that aggravate it. Qualitative research methods are used within the framework of the work, namely, in-depth interviews with policy experts, as well as analysis of the literature surrounding the topic, and developed the secondary data. The paper tries to explain the origins of political polarization based on the theories of Francis Fukuyama, Cass Moody, and Stephen Jones. Within the framework of the above, three hypotheses were distinguished: first - the problem of polarization in Georgia is largely determined by the imperial Soviet political legacy. Second, political polarization in Georgia is characterized not by the difference of specific ideologies, but by the division of society into enemies and friends, which creates fertile soil for the development of populism. The third is the - radicalization of the political spectrum was formed as follows, it is related to the struggle for resources, which is the result of the Georgian political system. The work is focused on proving or denying the above-mentioned hypotheses. Bachelor's thesis is an attempt to add novelty and enrich the general knowledge mentioned around the issue.

Keywords: political polarization, political culture, populism, Struggle for resources, politics personified.

სარჩევი

შესავალი.....	4
I თავი. საბჭოთა პოლიტიკური მემკვიდრეობა.....	15
1.1. ტოტალიტარული სისტემის გადმონაშთი.....	21
1.2 სიძულვილის ენა და საბჭოური ელემენტები.....	24
II თავი. ქართული პოლარიზაციის მახასიათებლები.....	28
2.1 პოპულიზმი როგორც მახასიათებელი	32
2.2. მედიაფაქტორი.....	37
2.3 ევროკავშირი და ქართული პოლარიზაცია.....	40
III თავი. ბრძოლა ძალაუფლებისთვის.....	44
3.1 იდენტობის პოლიტიკა და პოლარიზაცია.....	48
დასკვნა.....	51
დანართი1.....	53
დანართი2.....	53
ბიბლიოგრაფია.....	55

შესავალი

პოლარიზაცია არის მნიშვნელოვანი პრობლემა, რომელიც ხელს უშლის კონსესუსზე დამყარებული დემოკრატიის დანერგვასა და განვითარებას. ამასთან, პოლარიზაცია ანგრევს მნიშვნელოვან სახელმწიფო ინსტიტუტებს, ქრება ნდობა, როგორც პოლიტიკური სპექტრის, ისე არასამთავრობო ორგანიზაციების თუ მედიასივრცის მიმართ. პოლარიზაცია თავისი არსით შეიძლება მივიჩნიოთ, როგორც განსხვავებულ შეხედულებათა და იდეოლოგიათა შეუთანხმებლობა. თუმცა მისი ნეგატიური გაგებით ის სადემარკაციო ხაზის გავლებას გულისხმობს ორ ან მეტ ჯგუფს შორის, სადაც რადიკალიზმი და ანტაგონიზმი მნიშვნელოვანი წამყვანი მექანიზმებია. მწვავე პოლარიზაციის პირობებში არ არსებობს კონსესუსი, ოპონენტი დემონიზირებულია და ყოველი განსხვავებული აზრი აღიქმება, როგორც „მტრის ბანაკის“ წევრობად. პოლიტიკური პოლარიზაცია, ემილია პალონენის სტატიის მიხედვით, არის პოლიტიკური ინსტრუმენტი, რომელიც გამოხატულია საზღვრების დემარკაციისთვის „ჩვენსა“ და „მათ“ შორის. პალონენი წერს, რომ „პოლარიზაცია არის სიტუაცია, როდესაც ორი ჯგუფი კატეგორიულად გამოყოფს ერთმანეთს საზღვრის დემარკაციის გზით. დომინანტური პოლიტიკური საზღვარი ქმნის იდენტიფიკაციისა და კონფრონტაციის პუნქტს პოლიტიკურ სისტემაში, სადაც კონსენსუსი მხოლოდ თავად პოლიტიკურ ჯგუფებს შიგნით მიიღწევა“ (Palonen, 2015). საქართველო ერთ-ერთი იმ ქვეყანათაგანია, რომელსაც განიხილავენ მაღალპოლარიზირებულ პილიტიკურ სივრცედ. აღნიშნული საკითხი დღესდღეობით საკმაოდ აქტუალურია და მიმდინარეობს შიდა და გარე ძალების მიერ გარკვეული მექანიზმების შემუშავება მის საწინააღმდეგოდ. პოლიტიკური პოლარიზაციის კლასიკური სიმპტომებია საზოგადოებაში პოპულისტური ჯგუფების მზარდი პოპულარობა, პოლიტიკური დებატების დამყარება პოპულისტურ ან ემოციურ და არა რაციონალურ არგუმენტებზე, პოლიტიკურ ლექსიკაში „ჩვენ“ და „მათ“ დიქტომიის ხელშეწყობა, პოლიტიკური ოპონენტების დეჰუმანიზაცია და მხარდამჭერების მობილიზება მათ წინააღმდეგ საკუთარი იდეების მხარდაჭერის ნაცვლად (რობაქიძე, 2019წ). სწორედ მსგავსი სიმპტომები ახასიათებს ქართულ პოლიტიკურ სპექტრს, სადაც თუ „ჩემთან არ ხარ ჩემი მტერი ხარ“ პოლიტიკა მიმდინარეობს. პოლარიზაციის პრობლემა საქართველოში თანამედროვე მოვლენა არაა, თუმცა ბოლო წლებმა აშკარად ცხადყო რამდენად დიდი

პრობლემები შეგვიქმნა. 2020 წლის ოქტომბერსა და ნოემბერში გამართული საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ გამოუვალი მდგომარეობა კიდევ უფრო გამწვავდა. Freedom House-ის 2020 წლის ანგარიშში ვკითხულობთ, რომ პოლიტიკის და მედიის პოლარიზაცია ჩვეულებრივ ნორმას წარმოადგენს ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში (Freedom House,2020). პოლარიზაციის პრობლემის არსი და საფუძველის ძიება სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ავტორი ცდილობდა. მათ შორის სტივენ ჯონსი პოლიტიკური კულტურის მარგინალურ სახეს განიხილავს, როგორც საბჭოთა კავშირის მემკვიდრეობად, რომელიც ადამიანებს ღრმად ქონდათ ჩაბეჭდილი და მიუხედავად დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა ქვეყანა იმართებოდა საბჭოური წესებისა და მენტალიტეტის საფუძველზე. „საბჭოთა მემკვიდრეობა, როგორი ბუნდოვანი, გამოგონილი ან დამახინჯებულიც იყოს, მაინც არსებობს და უფრო მეტიც, ის მყარად არის ჩაშენებული საქართველოს აწმყოში. ამ მემკვიდრეობის გააზრება ძალზე მნიშვნელოვანია იმისთვის, რომ ავხსნათ ქართული დემოკრატიული ინსტიტუტების სისუსტე“ [ჯონსი ს. 2012წ გვ10-11]. ამასთანავე ერთ-ერთ უეახლეს და მნიშვნელოვან კვლევას წარმოადგენს არჩილ გეგეშიძე და თომას დე ვაალის ნაშრომი „დაყოფილი საქართლო:პოლარიზაციის მძევალი“, სადაც განხილულია საქართველოში მიმდინარე პროცესები და ის პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც მწვავედ უპირისპირდებიან ერთმანეთს. ავტორთა აზრით, საქართველოში თანამედროვე პოლიტიკურ პარტიებს შორის უკიდურესი დაპირისპირება წარმოადგენს არა იდეოლოგიურ განსხვავებულობას, არამედ ბრძოლას ეკონომიკური რესურსების მოპოვებისთვის. საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ პოლარიზაცია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა, რომელიც აბრკოლებს ქვეყნის წინსვლას, რისი გამოხატულებაც კანდიდატის სტატუსის მოპოვებასთან წარმოქმნილი პრობლემები გახდა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან 31 წელია გასული დღეს ვხედავთ არა თუ შესუსტებულ, არამედ გამწვავებულ პოლარიზირებულ სისტემას. პოლიტიკური ელიტების რადიკალიზაცია, შესაბამისად, იწვევს საზოგადოების ფრაგმენტულობასა და დაპირისპირებას. აღნიშნული პრობლემის გადაჭრა დღესდღობით ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს საქართველოში, რომლის აღმოფხვრაც ხელს შეუწყობს და გზას გაუხსნის სახელმწიფოსევროპულ გზას. ამიტომაც ჩემი კვლევა შეეცდება შეეხოს დამაბულობის

გამამწვავებელ ძირითად ფუნდამენტურ საკითხებს და გამოვავლინო ის მნიშვნელოვანი პრობლემები, რომლებიც ახსნის ამ შიდაპოლიტიკურ დაუსრულებელ ბრძოლებს.

კვლევის მიზანი

საკვლევი თემის აქტუალურობიდან გამომდინარე ჩემი კვლევის მიზანია სიღრმისეულად ვიკვლიო თუ როგორ ხასიათდება პოლარიზაცია ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში და გამოვყო ის საშინაო პოლიტიკური ფესვები, რომლებიც ამწვავებს მას. კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე გამოიკვეთა შემდეგი **ამოცანები**:

- პოლარიზაციასთან დაკავშირებული თეორიული და მეთოდოლოგიური ბაზის დამუშავება;
- პოლიტიკური პარტიების დამოკიდებულებებისა და პროგრამების შესწავლა;
- 2012 წლიდან დღემდე ჩატარებული არჩევნების შემდგომ პოლიტიკურ ელიტებში წამოჭრილი საკითხებისა და ზოგადად გარემოს ანალიზი.

ჩემი ნაშრომის **კვლევის ობიექტს** წარმოადგენს 2012 წლის შემდგომ მძაფრად დაპირისპირებული პოლიტიკური პარტიები, მათი პროგრამები და იდეოლოგიური ჩარჩო. ასევე სხვადასხვა კვლევითი ორგანიზაციის მიერ გამოქვეყნებული მონაცემები, რომელიც უკავშირდება როგორც პოლიტიკოსთა ქცევის შეფასებას, ისე საქართველოში პოლიტიკური გარემოს ანალიზს. აქცენტი გამახვილდება მმართველი პარტიასა და ოპოზიციის შორის წამოჭრილ საკითხებისა და განცხადებების შესწავლაზე. კვლევის მიზნების და ამოცანების შესაბამისად ნაშრომის **საკვლევ კითხვებს** წარმოადგენს;

- რატომ არ არის პოლარიზაციის პრობლემა აღმოფხვრილი?
- როგორ ხასიათდება საქართველოს პოლიტიკურ სივრცეში პილარიზაციის პრობლემა?
- რა როლს თამაშობს პოლარიზაციის გაღვივებაში პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგიური განსხვავებულობა?
- რა ამწვავებს პოლარიზაციის?

საკვლევი კითხვებიდან გამომდინარე შეგვიშლია ჩამოვაცალიბოთ რამდენიმე ჰიპოთეზა, რომელიც საშუალებას მომცემს ჩამოვაცალიბო წინასწარი ვარაუდები. მათგან **პირველი ჰიპოთეზაა** - პოლარიზაციის პრობლემა საქართველოში დიდწილად განაპირობებს

იმპერიული საბჭოთა პოლიტიკური მემკვიდრეობა. მეორე ჰიპოთეზას შესაბამისად-საქართველოში პოლიტიკური პოლარიზაცია ხასიათდება არა კონკრეტული იდეოლოგიათა განსხვავებულობით, არამედ საზოგადოების მტრებად და მეგობრებად დაყოფით რაც ნოყიერ ნიადაგს უქმნის პოპულიზმის განვითარებას. ხოლო მესამე ჰიპოთეზა შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა - პოლიტიკური სპექტრის რადიკალიზაცია უკავშირდება ბრძოლას რესურსებისთვის, რომელიც ქართული პოლიტიკური სისტემის შედეგია.

მეთოდი

კვლევის ეფექტურად წარმართვისთვის ვიყენებ თვისებრივი კვლევის მეთოდს, კერძოდ დისკურს ანალიზს, რომელიც დამეხმარება დავაკვირდე და გავანალიზო პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგიური განსხვავებულობა, ასევე ქცევები და განცხადებები. აღნიშნულის საფუძველზე შევძლებ გამოვავლინო რეალური განმასხვავებელი ნიშანი ან პოლიტიკური მიმართულება, რომელიც ასე ამკარად და რადიკალურად ყოფს მათ საზღვრებს „მტრის ბანაკებად“. გარდა ამისა არსებული თეორიული კვლევების სიღრმისეული ანალიზი დამეხმარება პარალელების გავლებაში, იმასთან დაკავშირებით თუ როგორ ხასიათდებოდა გასულ წლებში პოლიტიკური პოლარიზაცია და რა გამოწვევების წინაშე იდგა პოლიტიკურ პარტიათა კონსესუსის საკითხი. მნიშვნელოვანია სიღრმისეული ინტერვიუ ექსპერტებთან, რომელთა შეხედულებები დამეხმარება კვლევის მიზნამდე მისაღწევად და ჰიპოთეზის დასადასტურებლად ან უარსაყოფად. შესაბამისად, აღნიშნულ კვლევაში ვიყენებ მიზნობრივ არაალბათურ შერჩევას, რომელიც მოიცავს ექსპერტთა შეხედულებების გამოკვლევას, რაც უფრო ვალიდურს გახდის კვლევას.

ლიტერატურის მიმოხილვა

პოლარიზაცია ქართული საზოგადოებისთვის დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან უმნიშვნელოვანეს პრობლემას წარმოადგენს და აფერხებს ქვეყნის საგარეო თუ საშინაო წინსვლას. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით დაიწერა უამრავი სტატია თუ კვლევითი ნაშრომი, რომელიც ცდილობდა განესაზღვა ქვეყნის ხელშემშლელი არეალი და პოლიტიკური გარემო. საინტერესოა როგორი შეხედულებები აქვთ პოლარიზაციის

პრობლემასთან მიმართებაში სხვადასხვა ავტორებს და რა დასკვნამდე მიგვიყვანა მათმა დაკვირვებამ. ჩემს კვლევაში მინდა რამდენიმე სტატია, ნაშრომი თუ კვლევა მიმოვიხილო.

საქართველოს პოლიტიკურ სივრცეს ეხება ცნობილი ამერიკელი ისტორიკოსი და მკვლევარი სტივენ ჯონსი თავის ნაშრომში „საქათველო - პოლიტიკური ისტორია დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ“. აღნიშნული ნაშრომი აყალიბებს სინთეზურ ანალიზს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ საქართველოში მიმდინარე ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ ქცევასთან დაკავშირებით. სტივენ ჯონსი პოლიტიკური კულტურის მარგინალურ სახეს განიხილავს, როგორც საბჭოთა კავშირის მემკვიდრეობად, რომელიც ადამიანებს ღრმად ქონდათ ჩაბეჭდილი და მიუხედავად დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა ქვეყანა იმართებოდა საბჭოური წესებისა და მენტალიტეტის საფუძველზე. სტივენ ჯონსი არგუმენტირებულად აკრიტიკებს საქართველოს პრეზიდენტთა მოღვაწეობას და ხაზს უსვამს მათ ავტორიტარიზმისკენ მიდრეკილებას. ჩემი ნაშრომი წარსულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით მეტ-ნაკლებად იზიარებს რა სტივენ ჯონსის ხედვებს, ცდილობს სიღრმისეულად იკვლიოს წარსული გამოცდილების გავლენა დღევანდელ პოლარულ გარემოზე.

ქართული პოლარიზაციის მახასიათებლების კვლევის ერთ-ერთ უახლეს და მნიშვნელოვან კვლევას წარმოადგენს ასევე არჩილ გეგეშიძისა და თომას დე ვაალის ნაშრომი „დაყოფილი საქართლო: პოლარიზაციის მძევალი“. ავტორები პოლიტიკოსთა რადიკალიზაციას უკავშირებენ რესურსების მოპოვება-შენარჩუნებისთვის ბრძოლას. ასევე ისინი გამოყოფენ საარჩევნო სისტემის ხარვეზებს, რაც „ნულოვანი ჯამის პოლიტიკას უკავშირდება“. პოლიტიკოსთა ქცევის ახსნასა და სიღრმისეულ ანალიზს წარმოადგენს ფრენცის ფუკუიამას ნაშრომი „*იდენტობა: იდენტობის თანამედროვე პოლიტიკა და ბრძოლა აღიარებისთვის*“. ნაშრომში ჩამოყალიბებულია თეორია, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკოსთა ქცევის მიღმა იდენტობის აღიარებისთვის და სტატუსის ამაღლებისთვის ბრძოლაა. რესურსებისთვის რადიკალიზმი და უკომპრომისობა სწორედ აღნიშნულით აიხსნება.

პოლარიზაციის პრობლემასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია ფრიდრიხ ებერტის ფონდის სამხრეთ კავკასიის წარმომადგენლობის მიერ ჩტარებული კვლევა, რომელიც ეხება ქართული პოლიტიკური პარტიების შეხედულებებსა და იდეოლოგიურ განსხვავებებს. კვლევის ფარგლებში გამოიკითხა პოლიტიკური პარტიების შეხედულებები სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებით. კვლევამ დაადგინა, რომ პოლიტიკურ პარტიებს აშკარა გამოხატული განსხვავებული შეხედულებები აქვთ სხვადასხვა შიდა პოლიტიკურ საკითხებთან მიმართებით, თუმცა ქვეყნის ძირითად დასავლურ კურსზე და ლიბერალური დემოკრატიის განვითარების კუთხით მათი შეხედულებები ემთხვევა. „პოლიტიკურ პოლარიზაციაზე საუბარი საქართველოში დიდ წილად გადაჭარბებულია“ [კახიშვილი, კეშელავა, პაპავა, სიჭინავა, 2021წ. გვ.37]. ნაშრომი მეტად საინტერესო შედეგს გვიჩვენებს, თუმცა გასათვალისწინებელია ისეთი მოვლენები, სადაც დაპირისპირება პიკს აღწევს და აფერხებს ქვეყნის განვითარებას. (2020 საპარლამენტო არჩევნების შემდგომ მიმდინარე პროცესები და 2022 ევროკავშირის კანდიდატის სტატუსის მიღების შეფერხება). აღნიშნული კვლევა მიმდინარეობდა ამ ორი მნიშვნელოვანი თარიღს შორის, ამიტომაც საინტერესოა დასკვნის გადასინჯვა.

მნიშვნელოვანია, რომ საზოგადოების პოლიტიკური პოლარიზაციის გამწვავებაზე დიდ გავლენას ახდენს მედია სივრცე, რომელიც რეალურად ნეიტრალურ მხარედ უნდა მოიაზრებოდეს. აღნიშნულს ეხება ნინო რობაქიძის სტატია - „პოლიტიკური პოლარიზაცია და მედია - რა საფრთხის წინაშე დგას დემოკრატიული პროცესი საქართველოში?“ და კვლევის საფუძველზე ცდილობს გაანალიზოს რამდენად მიკერძოებულია ქართული მედიასივრცე არჩევნების პერიოდში და რა პრობლემებს წარმოშობს ის. ქართული პოლარიზაციის მახასიათებლების აღწერასთან დაკავშირებით საინტერესო ანალიზია წარმოდგენილი საქართლოს პოლიტიკის ინსტიტუტის ანალიტიკოსის, ნინო სამხარაძის ნაშრომში „What Does the Polarization in Georgia Look Like and How to Measure it“. აქ განხილულია ძირითადი შემაფერხებელი ფაქტორები, რომლებიც ხელს უშლის დეპოლარიზაციას. გაანალიზებულია 2021 წლის არჩევნებიდან დღევანდელობამდე პერიოდი. ნაშრომი გამოყოფს საქართველოსთვის დამახასიათებელ და აქტუალურ ელიტურ-აფექტურ პოლარიზაციას.

ჩემი კვლევებისთვის საინტერესო და მნიშვნელოვან ნაშრომს წარმოადგენს კას მუდის "The Populist Zeitgeist", სადაც ავტორი საუბრობს პოპულიზმზე და როგორ უწყობს ის ხელს საზოგადოების დაყოფას ორ ანტაგონისტურ ჯგუფად, რასაც პოლარიზაციამდე მივყავართ (Mudde, 2004). პოპულიზმი პოლარიზაციის თანმდევი პროცესია, რომელიც პოლიტიკოსთა რადიკალური ქცევისა და საზოგადოების მობილიზაციის ერთ-ერთი წინაპირობაა.

თეორიული ჩარჩო

პოლარიზაცია არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვენის გამომწვევი საკითხია. პრობლემა, რომელიც შეუიარაღებელი თვალთაც ჩანს, ეს არის ბრძოლა ხელისუფლებისთვის, რადიკალიზმი და არაჯანსაღი დაპირისპირება. მკვლევართა და პოლიტოლოგთა უმრავლესობა პოლარიზაციის პრობლემას ხშირად ეკონომიკური რესურსების მოპოვებას უკავშირებს, თუმცა აღნიშნული საკითხის უკეთ გასააზრებლად, ვფიქრობ, ადამიანის მოტივაციისა და ფსიქოლოგიური არსის უფრო სიღრმისეული შესწავლაა საჭირო. სწორედ აღნიშნული საწყისებზე საუბრობს ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგი და ფილოსოფოსი ფრენცის ფუკუიამა თავის წიგნში „იდენტობა: იდენტობის თანამედროვე პოლიტიკა და ბრძოლა აღიარებისთვის“. ავტორი აყალიბებს იდენტობის პოლიტიკის თეორიას, რომელიც მჭიდრო კავშირშია ადამიანების ერთმანეთთან დაპირისპირებასა თუ გაერთიანებასთან. „იდენტობის პოლიტიკამ შეიძლება გამოიწვიოს ან ერის გაერთიანება, ან რევოლუცია, ან ავტორიტარიზმი“ [ფუკუიამა, 2018წ გვ31]. აღნიშნული თეორიის მიხედვით, ავტორი ადამიანური ბუნების საწყისებამდე მიდის და თიმოსსა და მის ნაწილებს ეხება. ფუკუიამას განმარტებით, თიმოსი სულის ის ნაწილია, რომელიც აღიარებისკენ და დაფასებისკენ მიიწევს. მასში მოიაზრება ასევე თანასწორად და სხვაზე უპირატესად აღიარების ადამიანური სურვილი. საუკუნეების მანძილზე უამრავი დაპირისპირება თუ სამოქალაქო ომი მომხდარა ღირსების შელახვისა და თანასწორად აღიარების სურვილის დასაკმაყოფილებლად (ქალების უფლებებისთვის ბრძოლა, სამოქალაქო ომი ამერიკაში, შავკანიანთა უფლებების აღიარებისთვის და საფრანგეთის რევოლუცია) ეს იდენტობის მნიშვნელოვანი ნაწილია, რაც აუცილებელად უნდა იყოს გამოხატული და დაფასებული. თუმცა ხასგასამელია ისიც, რომ ხშირად ადამიანური სურვილი, არამხოლოდ თანასწორად აღიარებისკენ, არამედ უპირატესად აღიარებისკენ

მიისწრაფვის, რასაც ავტორი პატივმოყვარეობასთან აკავშირებს (მეგალოთომია). მატერიალური მოტივაცია ადამიანის ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი მოთხოვნილებაა, თუმცა ის ძლიერ არის გადაჯაჭვული იდენტობასა და აღიარების მოთხოვნასთან. ეკონომისტების აზრით, სარგებლის მოტივაცია რესურსების მოპოვებას უკავშირდება, თუმცა ფუკუიამას აზრით, აქ მნიშვნელოვანი სიღრმისეული დეტალია უგულვებელყოფილი - ესაა თიმოსი, ანუ საზოგადოებაში სტატუსის ამალგებისა თუ დამკვიდრების სურვილი. აქედან შეიძლება ითქვას, რომ თუ ადამიანის მოტივაცია უკავშირდება რესურსების მოპოვების სურვილს მასში იმალება აღიარების მოთხოვნილება. საქართველოში ხშირად ბრძოლის რადიკალურ მეთოდებს ვაწყდებით, რაც უკიდურესი პოლარიზაციის შედეგია. პოლიტიკოსთა ქცევა და დაპირისპირება მნიშვნელოვნად მეტყველებს, არა მხოლოდ მათ, არამედ ზოგადად საზოგადოების პოლიტიკურ კულტურაზე. პოსტსაბჭოთა საქართველოს მნიშვნელოვნად გაუჭირდა და უჭირს იმ ნარჩენებისგან განთავისუფლება, რაც საბჭოთა იმპერიულმა პოლიტიკურმა კულტურამ დაუტოვა. სტივენ ჯონსის თეორიის თანხმად, საქართველო იმიტომაც არის გაყოფილი ერი, რომ ხელისუფლებასა და ზოგადად პოლიტიკაში მოვიდნენ საბჭოთა თარგზე გამოჭრილ ადამიანთა გაერთიანებები. სახელმწიფოს სხვადასხვა სტრუქტურებში შესინთეზდა საეჭვოდ გამდიდრებული „რეიკარნირებული ნომენკლატურა“ [ჯონსი, 2012წ]. ლიდერებზე და კულტებზე ორიენტირებულმა საბჭოთა პოლიტიკამ ჩამოაყალიბა საზოგადოების ინდიფერენტული დამოკიდებულება პოლიტიკური პარტიების მიმართ, თუმცა მნიშვნელოვნად გაამლიერა პერსონიფიცირებული პოლიტიკის პრობლემა. ამ უკანასკნელმა თავის მხრივ წარმოშვა ლიდერების გააქტიურებული მობილიზაცია და რადიკალიზმი პირველობისთვის. ზემოთ აღნიშნული იდენტობის პოლიტიკის თეორიის შესაბამისად კი მიზნის მიღწევისთვის პოლიტიკოსები ყველანაირ საშუალებებს იყენებენ. ისინი აპელირებენ მწვავე პრობლემებით და ცდილობენ საზოგადოებაში კარგი სახელის მოხვეჭას. შესაბამისად იდენტობის პოლიტიკა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რომელიც გავლენას ახდენს პოლიტიკოსთა ქმედებაზე. იქიდან გამომდინარე, რომ ყველა საზოგადოებას თუ პიროვნებას საკუთარი იდენტობა გააჩნია აუცილებელია მათი დაფასება და პატივისცემა. თუმცა იდენტობის პოლიტიკის არასწორმა ინტერპრეტაციამ, გამოიწვია უკმაყოფილება და დაპირისპირება ჯგუფებს შორის.

პოლიტიკოსთა მიერ მხოლოდ ერთი ჯგუფის იდენტობის დაცვაზე აპელირება, რაც ხშირად მიზანმიმართულად ხდება, იწვევს მეორე ჯგუფის უკმაყოფილებას. აქ ვაწყდებით პოლიტიკური პოლარიზაციის თანმდევ პრობლემას - პოპულიზმს, რომლითაც მარტივად ხდება საზოგადოების მანიპულირება და მწვავე საკითხებით აპელირება. პოპულიზმი მიუხედავად იმისა, რომ სხვასხვაგვარად გვევლინება მსოფლიოში მათ ერთ-ერთ საერთო მახასიათებლად შესაძლოა გამოვყოთ ის არამყარი იდეოლოგიურ-პოზიციური თუ ღირებულებითი საკითხები, რომლითაც ხშირად მანიპულირებენ პოპულისტები. თეორიტიკოსი და ფილოსოფოსი, პოპულიზმის მკვლევარი თავის წიგნში “Populism: What’s in a name?” განიხილავს ამ ფაქტორებს და გვთავაზობს საინტერესო კონცეპტს, რომელსაც „ცარიელ აღმნიშვნელს“ (empty signifier) უწოდებს. ლაკლაუს აზრით, საზოგადოების აზრის პოპულისტური მობილიზაცია და მანიპულაცია ხდება იმ საზოგადოებაში, სადაც არის ბევრი ცარიელი აღმნიშვნელი (Laclau 2015). ნებისმიერი მოვლენა, რომელიც არ არის მკაფიოდ განსაზღვრული და არ აქვს მკაფიო მნიშვნელობა, არის ცარიელი აღმნიშვნელი. მისი შევსება შეიძლება მოხდეს როგორც „კარგი“, ასევე „ცუდი“ ნარატივებით. შესაბამისად პოლიტიკურ ოპონენტებს მარტივად შეუძლიათ გამოიყენონ საკუთარი მიზნებისთვის აღნიშნული საკითხი და ზეგავლენა მოახდინონ საზოგადოებაზე. ცარიელი აღმნიშვნელი საქართველოს შემთხვევაში შეგვიძლია განვსაზღვროთ, როგორც დამოკიდებულებები დასავლეთის მიმართ, რომელიც მკაფიოდ არ არის ჩამოყალიბებული და მუდმივი გადაფასების პროცესშია. აღნიშნულს კარგად იყენებენ განსაკუთრებით მემარჯვენე პოპულისტური ჯგუფები და ევროპას წარმოადგენენ მტრად, რომელიც ქართულ იდენტობას, ტრადიციებს, სუვერენიტეტს უქმნის საფრთხეს.

პოპულიზმი ჩვენი დროის ერთ-ერთი მწვავე დისკუსიის საგანია. ის, როგორც ფენომენი სადაო ცნებაა და ამიტომაც მკვლევრები სხვადასხვა მიდგომის საფუძველზე ცდილობენ ახსნან მასთან დაკავშირებული საკითხები. ნაშრომის ფარგლებში განვიხილავ პოპულიზმის ორ მიდგომას (იდეურს და პოლიტიკურ-სტრატეგიულს), რადგან ქვეყნის პოლიტიკური პროცესებიდან გამომდინარე ორივე მათგანი უკეთ ასახავს ქვეყნის პოლიტიკურ სპეციფიკას და პოლიტიკური პოლარიზაციის მნიშვნელოვან ასპექტებს. პოლიტიკურ-სტრატეგიული მიდგომა უკავშირდება პოლიტიკოსთა ოპორტიუნისტული ქმედების ახსნას პოპულიზმის

ჭრილში, რომელიც მიზანმიმართულია ხალხის მობილიზაციისკენ და მხარდაჭერის მოპოვებისკენ. მარტივად რომ ვთქვათ, ეს არის დემაგოგია- ფარისევლობით მასების მართვა და საკითხის არამართებულად ან პირადი ინტერესების შესაბამისად წარმოჩენა (Weyland, 2017). აღნიშნული კი ქართული რეალობისთვის უცხო არ არის. დღეს ქვეყანაში პოლიტიკური დებატები შემოიფარგლება ელექტორალური სარგებლის მიღებისთვის გაკეთებული განცხადებებით და რადიკალიზმით. პოპულიზმის მოზღვავენას ადგილი აქვს წინა საარჩევნო დაპირებებისას, როდესაც აპელირება ხდება საზოგადოებისთვის პოპულარულ საკითხებზე. ვეილენი სტრატეგიულ მიდგომაზე საუბრისას ყურადღებას ამახვილებს პერსონიფიცირებულ პოლიტიკაზე, როდესაც საზოგადოება საკუთარ თავს აიდენტიფიცირებს ლიდერთან. ბევრ ადამიანს სწყურია საზოგადოებისადმი კუთვნილების გრძნობა, რომელიც წარმოიქმნება გამოჩენილი, გაბედული ლიდერისადმი ძლიერი ერთგულებით. იქ, სადაც ლიდერი მართავს ქარიზმს და ხალხის დიდ მასას ვითარდება ღრმა პიროვნული იდენტიფიკაცია (Weyland, 2017).

ქართულ პოლიტიკურ სპექტრში ხშირად ვხედავთ პოპულიზმის იდეური მიდგომის ელემენტებსაც ოპოზიციური პარტიების მხრიდან, რომელიც გამოიხატება ხელისუფლებასა და ხალხს შორის უფსკრულის გაღრმავება, გამძაფრება, ხაზგასმის მცდელობებში. პოპულიზმის იდეოლოგიური მიდგომის მომხრე და ფუძემდებელი კას მუდი მიიჩნევს, რომ საზოგადოება დაყოფილია ორ ჰომოგენურ და ანტაგონისტურ ჯგუფებად, სადაც ერთ მხარეს არის „ხალხი“, მეორე მხარეს კი „კორუპირებული ელიტა“. მუდი პოპულიზმს უწოდებს წვრილცენტრულ იდეოლოგიას, რადგან მას შეუძლია შეერწყას ნებისმიერ იდეოლოგიას, მაგ: კომუნიზმს, ნაციონალიზმს ან სოციალიზმს. ამასთანავე პოპულიზმს ახასიათებს როგორც მანიქურ მსოფხედველობას, სადაც საზოგადოება იყოფა მტრებად და მეგობრებად. ოპონენტები არ არიან უბრალოდ განსხვავებული აზის მქონე პირები. ისინი „ბოროტები“ არიან. მეორე მხარეს კი „სიკეთე“ დგას (Mudde, 2004,p544). საზოგადოების მტრებად და მეგობრებად დაყოფის პოლიტიკა პოლარიზაციისა და რადიკალიზაციის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია, რომელიც საფრთხეს უქმნის კონსოლიდირებული, დემოკრატიული მთავრობის არსებობას და კონსესუსს. მუდის და კალვასერის მოსაზრებით, პოპულიზმი წარმოიქმნება იქ, სადაც დემოკრატია სუსტია (Mudde, Kaltwasser, 2012.). აღნიშნული

დაკავშირებულია პოლიტიკური პარტიების მყიფე იდეოლოგიურ საფუძვლებთან, რომელიც ცდილობს არა უბრალოდ საკუთარი მხარდამჭერების ინტერესების დაცვას, არამედ მთელი საზოგადოების მობილიზაციას ნებისმიერი საშუალებით და სრული უმრავლესობით გამარჯვებას. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საქართველოს შემთხვევაში პოპულიზმის ზემოთ აღნიშნული მიდგომა მნიშვნელოვნად არის ერთმანეთთან გადაჯაჭვული, რადგან პოლიტიკოსი ხშირად ორივე მეთოდს მიმართავს გარემოებებიდან გამომდინარე. პოლიტიკურ-სტრატეგიულ მიდგომას მნიშვნელოვანი პრობლემა ახასიათებს - რთულია დავადგინოთ თუ ვინ არის ნამდვილად პოპულისტი დემაგოგი. შეუძლებელია პოლიტიკოსთა აზრების კითხვა და რაციონალურად დასაბუთება. მას გარკვეული დრო სჭირდება, რათა შეჯერდეს განცხადებათა და ქცევათა ექვივალენტურობა. როგორც რაღვ დარენდორფმა აღნიშნა, „ერთის პოპულიზმი მეორეს დემოკრატიაა და პირიქით.“ [Mudde, 2004 გვ543] თუმცა დღევანდელი ქართული პოლიტიკური სივრცე მარტივი დასკვნის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს, რომ პოპულიზმი ჩვენს რეალობაში არსებობს. პოპულისტი ლიდერები თამაშობენ ადამიანთა ემოციურ მხარეზე და ახდენენ საზოგადოების მობილიზაციას პირადი მიზნებისთვის. აქედან გამომდინარე, ზემოთ მოყვანილი საკითხები ერთმანეთის ჯაჭვური რეაქციაა. იდენტობის თეორია - სხვაზე უპირატესად აღიარების სურვილი დაკავშირებულია რესურსების მოპოვების სურვილთან, ხოლო მატერიალური კეთილდღეობისთვის და სტატუსის ამღლებისთვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობა არჩევნებში გამარჯვება და ხელისუფლებაში მოსვლაა, რა დროსაც უკიდურეს რადიკალიზმს ვაწყდებით. მიზნის მიღწევისთვის მიმდინარეობს ყველა საშუალების გამოყენება მანიპულირება, დემაგოგია და ა.შ.. საბოლოოდ კი ქვეყანაში მწვავე პოლარიზაცია პრობლემას უქმნის ქვეყნის სტაბილურობას, დემოკრატიული განვითარებასა და ევროატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრაციას.

I თავი. საბჭოთა პოლიტიკური მემკვიდრეობა

საქართველო ერთ-ერთი იმ ქვეყანათაგანია, რომელსაც განიხილავენ მაღალპოლარიზირებულ პოლიტიკურ სივრცედ. პოლარიზაციის პრობლემა საქართველოსთვის თანამედროვე მოვლენა არ არის. ის საფუძვლებს უფრო ადრეული წლებიდან იღებს. უნდა აღინიშნოს, რომ მის აშკარა გამოხატულებას უკვე XXს.-ის 80-იანი წლების ბოლოდან და 90-იანი წლების დასაწყისიდან ვაწყდებით. მეოცე საუკუნის 80-იანი წლებიდან ქართულ საზოგადოებას გათვითცნობიერებული ქონდა დამოუკიდებლობის მოპოვების მნიშვნელობა და საბჭოთა პოლიტიკიდან თავის დაღწევის აუცილებლობა. თუმცა სოციალურ-ეკონომიკურმა თუ პოლიტიკურმა ვითარებამ დაღი დაასვა ქვეყნის განვითარებას. როდესაც საქართველოში მწვავე კრიზისზე ვსაუბრობთ შეუძლებელია გვერდი ავუაროთ პოლიტიკურ კულტურას, რომელიც გამოირჩევა საბჭოური ელემენტებით. კომუნიზმი მეოცე საუკუნის ყველაზე მასშტაბური, მასობრივი და სასტიკი მოვლენა იყო მსოფლიოში. მან პირველ რიგში დაარტყა ქვეყნის ისეთ ძალას, რომელიც განვითარება-წინსვლის საწინდარია - გადაასახლა ან დახვრიტა ინტელიგენციის დიდი ნაწილი, შეიჭრა ადამიანის ყველა სფეროში და მოახდინა მისი ტრანსფორმაცია. ამ ძალადობით დამკვიდრებულმა რეჟიმმა, რომლის „ტოტალიტარული“ სახელწოდება ზუსტად შეესაბამებოდა მათ მიერ წარმოებულ საქმიანობას, განკარგა მთლიანად საზოგადოების ცხოვრებაც. მიმდინარეობდა მზარდი „კულტურული რევოლუცია“. სკოლებში განათლება ისწავლებდა, რა თქმა უნდა, მარქსისტ-ლენინისტური იდეოლოგიის შესაბამისად. ისტორია გამოიყენებოდა, როგორც იდეოლოგიური იარაღი, ხდებოდა მისი გადაწერა და არასასურველი ფაქტების შენიღბვა. მარტივად რომ ვთქვათ, ისინი თესავდნენ იმ მარცვალს, რომლის ნაყოფი უპირობო მორჩილება, ერთგულება, თაყვანისცემა და შიში იყო. საბჭოთა პროექტების საფუძველზე გამოიძერწა სრულიად ახალი კულტურული ღირებულებების მქონე „საბჭოთა ადამიანი“, რომელმაც დიდი ხნის განმავლობაში შეძლო თაობების მესხიერებასა და აზროვნებაში ჩაბეჭდვა. შესაბამისად ტოტალიტარული სახელმწიფოს მიერ ჩამოყალიბებული ღირებულებათა ერთობლიობა მის ნგრევასთან ერთად არ გამქრალა. საქართველოს დამოუკიდებლობას, სწორედ, საბჭოთა სისტემაში აღზრდილმა მოსახლეობამ დაუჭირა მხარი. გასაკვირი არაა, რომ საზოგადოებას მნიშვნელოვნად გაუჭირდა იმ

პრობლემებისა თუ გამოწვევების დაძლევა, რასაც ქვეყანა 1990-იანი წლებიდან წააწყდა. საბჭოთა იდეოლოგიურ-ღირებულებათა სისტემა მნიშვნელოვნად ჩამონტაჟდა ჩვენს საზოგადოებაში, რომელიც საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან დღემდე მტკივნეულად ახდენს გავლენას ქვეყნის პოლიტიკურ სისტემაზე. სტივენ ჯონსის აზრით, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ საბჭოთა ფსიქოლოგია დაბრკოლებას წარმოადგენდა იმ დემოკრატიისთვის, რომელზეც ქართული საზოგადოება ამყარებდა იმედებს. „ერთ-ერთი ყველაზე საზიანო მემკვიდრეობა, რაც საბჭოთა კავშირმა დაგვიტოვა, სოციალური და პოლიტიკური უფსკრული გახლდათ ელიტებსა და „სუბიექტებს“ შორის“ [ჯონსი,2012წ,გვ11]. მათ დანერგეს მტრის ხატის სისტემა, რომელიც მოქმედებდა, როგორც გარეგან ასევე შინაგან მტერზე. პოსტსაბჭოთა ქვეყანა, რომელიც რეალურად თავიდან იდგავდა ფეხს და ჩნდებოდა პოლიტიკურ ასპარეზე, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ვერ თანხმდებოდა შიდაპოლიტიკურ მოწყობასთან დაკავშირებით. ქვეყანა გაიყო ორ ნაწილად, ვერ მოხერხდა დადგენა ვინ იყო მტერი, ვინ მეგობარი. აღნიშნული გახლეჩილობა კარგად გამოვლინდა 1991 წლის სამოქალაქო ომის პერიოდში. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობამ ერთხმად აირჩია საქართველოს პრეზიდენტი- ზვიად გამსახურდია, სამოქალაქო ომი სწორედ ქართველების ორ ბანაკს შორის მიმდინარეობდა, ერთი მხრივ „ზვიადისტებისა“ და მეორე მხრივ ხელისუფლების დამხობის მომხრეებს შორის. სტივენ ჯონსი აღნიშნავდა, რომ საბჭოთა კავშირის შემდგომი ზვიად გამსახურდიას პერიოდი წარმოსაგენდა პანიკის, მღელვარების, გასაჭირის და პოლარიზაციის ერთობლიობას (ჯონსი,2012წ). ნაციონალიზმის აფეთქება, რომელიც დამოუკიდებლობით დაგვირგვინდა მნიშვნელოვნად ხასიათდებოდა გაყოფილობით „ჩვენ და „ისინი“. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზვიად გამსახურდიას და ზოგადად პოლიტიკურ ელიტას ახასიათებდა სიძულვილის ენით საუბარი. ყოველი განსხვავებული აზრის ავტორი აღქმული იყო როგორც მტერი. ამიტომაც ხშირი იყო ისეთი რიტორიკა, როგორიცაა „მტერი“, „მოღალატე“, „რუსეთის აგენტი“, „ჯაშუში“, „პრორუსული“, კორუმპირებული და ა.შ. რასაც დღეს ხშირად ვისმენთ პოლიტიკური დისკურსის პროცესში. სტივენ ჯონსი აღნიშნავს, რომ დამოუკიდებლობის გამოცხადების მიუხედავად პოლიტიკაში რეალურად დაბრუნდნენ ისევ ის პირები, რომლებიც აღზრდილნი იყვნენ საბჭოთა ღირებულებების შესაბამისად.

საქართველოს პირველი პრეზიდენტი, რომელიც აქტიურად უპირისპირდებოდა საბჭოთა სისტემას და საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის იღვწოდა განვითარდა კომუნისტურ სივრცეში. ამ საკითხს მეტად კრიტიკულად უდგება სტივენ ჯონსი და მისი აზრით, გამსახურდია რეალურად წარმოადგენდა საბჭოთა პოლიტიკური კულტურის მატარებელ ადამიანს. ხოლო ამგვარი ლიდერები ხელს უწყობდნენ სწორედ მტრის ხატის შექმნას და პოლარიზაციის გამწვავების პროცესს. „გამსახურდია ისე იქცეოდა, როგორც საბჭოთა პარტიული ბოსი; გულში ქართულ ეროვნულ ინტერესებს ატარებდა, მაგრამ ავტორიტარული ჩვევები საბჭოთა სისტემისგან ჰქონდა შესისხლხორცებული“ [ჯონსი, 2012წ. გვ. 75]. ვითარება არც შემდგომი პრეზიდენტის პირობებში შეცვლილა. მიუხედავად იმისა, რომ იდგმებოდა ნაბიჯები დასავლური სივრცისკენ დამაბულობა და პოლარიზაცია კვლავ ძირს უთხრიდა ქვეყანას. ეს პერიოდი გამოირჩეოდა ქვეყნის უკიდურესი სიღარიბით, კრიმინალის მაღალი დონითა და კორუფციის მძვინარებით. აღნიშნულის ფონზე სრულებით ზედმეტი იყო საუბარი კონსესუსა თუ ქვეყნის განვითარების ბედზე. დღითიდღე იზრდებოდა დამაბულობა, რაც საბოლოოდ მეორე პრეზიდენტის ძალით გადადგომით დასრულდა. სტივენ ჯონსის თეორიის თანახმად, შევარდნამე იყო ხაზი იმ პოლიტიკისა, რომელიც საბჭოთა სისტემის გადმონაშთია. იგი აღნიშნავდა, რომ დეპოლარიზაციისთვის „არც შერიგების კომისია შექმნილა და არც კომუნისტური პარტიის თანამდებობის პირთა პოლიტიკური წმენდა ჩატარებულა“ [ჯონსი, 2012წ, გვ. 4]. ზემოთ ნახსენები ხაზის შედეგთაგანია „თუ ჩემთან არა ხარ ჩემი მტერი ხარ“ პოლიტიკა, რომელიც ყოველთვის თან სდევს ქართულ რეალობას. საქართველოში 90-იან წლებში განვითარებული მოვლენები შედეგი იყო ქვეყნის მწირი ეკონომიკის, მოშლილი სოციალური თუ სახელმწიფო ინსტიტუტებისა და დაყოფილი საზოგადოებისა, რომელმაც საბოლოოდ მარგინალიზაციისკენ. ხელისფულებაში დაბრუნდნენ საეჭვოდ გამდიდრებული პირები, რომლებიც დამოუკიდებლობამდე ემსახურებოდნენ კომუნისტურ პარტიას. დამოუკიდებელი საქართველო, რეალურად, აღმოცენდა არა „კომუნიზმის ნანგრევებზე, არამედ კომუნიზმის ნანგრევებით“ [ჯონსი 2012წ. გვ 4], რასაც დევიდ სტარკმა რეკომბიანაცია უწოდა. ერის დაქსაქსულობამ და უკიდურესმა ძალადობრივმა მეთოდებმა საბოლოოდ დაამხო ლეგიტიმურად არჩეული ხელისუფლება. საქართველოში დაბრუნდა

ავტორიტარიზმი, რომელიც ასე ჩვეული იყო პოსტაბჭოთა სივრცის საზოგადოებისთვის. მინდა ხაზი გავუსვა მკაფიოდ იმ მოსაზრებას, რომ აღნიშნული უკავშირდებოდა სწორედ საბჭოთა პოლიტიკურ კულტურის ფესვებს და იმ საზოგადოებას, რომელიც ძალიან შორს იყო დემოკრატიული, ჯანსაღი გარემოსგან. მათ ქართულ საზოგადოებაში შიში და მორჩილება ჩანერგეს, რამაც ხელი შეუწყო ავტორიტარიზმს, განსხვავებული აზრის უგულვებელყოფას და უკიდურეს რადიკალიზაციას. ბოლშევიკების მიერ საბჭოთა საქართველოში ეროვნული თვითშეგნების შეცვლისა და მარქსისტულ იდეებზე დაყრდნობილ იდეოლოგიის გავრცელებაზე საუბრობს პროფესორი კლერ პ. კაიზერი. მისი აზრით, „ბოლშევიკებმა ქართული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის საძირკველში ადრევე ჩადებული ქვების ნაწილი გამოიყენეს“ [კაიზერი 2022წ]. ქართული საზოგადოების კულტურა ყოველთვის ორიენტირებული იყო ერის გმირების ძიებით. სახელმწიფოსადმი უნდობლობამ ეკონომიკის საჯარო საკითხებისა და პოლიტიკური პარტიების მიმართ გააჩინა აუცილებლობა ერის ხელმძღვანელისა, რომელიც გაერთიანების შესაძლებლობას მისცემდა ერს და არ დაუშვებდა მარგინალური ძალების მოძრაობას. ქართველების უმეტესობა იდენტიფიცირებს და ენდობა ძლიერ ქარიზმატულ ლიდერებს, ეს აისახება საქართველოს ძღვევამოსილი მონარქების, დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის მიმართ ნოსტალგიით (ჯონსი, 2012წ). თანამედროვე პირობებში აღნიშნული მონარქის პოზიცია ქვეყნის მთავარსარდალს უნდა შეეთავსა. საბჭოთა ამ პროექტის საფუძველზე ქვეყნის მესამე პრეზიდენტის პირობებში ჩამოყალიბდა სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკა, ლიდერის ფართო უფლებამოსილებითა და სუსტი ოპოზიციური პარტიების სახით. უნდა აღინიშნოს, რომ პრეზიდენტი სააკაშვილი პირველ ხანებში ცდილობდა ძველი მთავრობის რიგებში წმენდის ჩტარებას, კორუფციის შემცირებას დასავლურ კურსსა და ეკონომიკურ განვითარებას. სწორედ სააკაშვილი მოველინა ქართულ საზოგადოებას ქარიზმატული ლიდერის სახით, რომელსაც ხელში უნდა აეღო სახელმწიფო მართვის სადავეები და ქვეყანაში დაემყარებინა წესრიგი. როგორც მკვლევრები აფასებენ საქართველოში დემოკრატიის მნიშვნელობამ განსხვავებული ინტერპრეტაცია შეიძინა. საინტერესოა, რომ სტივენ ჯონსი სააკაშვილის მმართველობას და ავტორიტარულ გადახრებს სწორედ საბჭოთა ნანგრევებს უკავშირებს, რომელიც ძლიერ არის ჩაბეჭდილი საზოგადოების მეხსიერებაში

აღზრდისა და განათლების კულტურაში. „შეუძლებელია იმის დადგენა, ლიბერალია სააკაშვილი თუ აგრესიული ნაციონალისტი. ის ორივეა. ის წარმოადგენს ქვეყანას, რომელიც მუდმივად ცვალებად პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობაშია, რომელიც ფსიქოლოგიურად ისევ ძველის ნანგრევებსა და ახლის შენებაშია მოქცეული. დემოკრატიული სტრუქტურები ძველი რეჟიმის წეს-ჩვეულებებსა და ინსტიტუტების გვერდით თანაარსებობენ“ [ჯონსი 2012წ.,გვ.6]. სუპერსაპრეზიდენტო მმართველობის პირობებში სააკაშვილმა შეძლო საკუთარი ძალაუფლების ზრდის ხარჯზე შეესუსტებინა ოპოზიციური პარტიების ლეგიტიმაცია და მათი წარმომადგენლობითი ფუნქცია. შესაბამისად არ არსებობდა რაიმე განსხვავებული ან ქვეყნის ახალი ალტერნატიული ძალები, რომელიც შეძლებდნენ მთავრობის მონიტორინგს, კონტროლს და ჯანსაღ კრიტიკას. პარადოქსულია საუბარი რაიმე პოლარიზაციის დადებით ან უარყოფით მაჩვენებელზე. სამწუხაროდ, სააკაშვილის „პარტია ერთიანი ნაციონალიური მოძრაობა“ მნიშვნელოვნად დაემსგავსა „მოქალაქეთა კავშირს“. საქართველოში უნდა ჩამოყალიბებულიყო სხვა პოლიტიკური პარტიებიც, რომელთაც ექნებოდა საშუალება შიშის გარეშე კრიტიკისა და გამოხატვის საფუძველზე წარმოედგინათ საკუთარი გეგმა და ალტერნატივები, თუმცა რეალობა განსხვავებულად წარიმართა. საბჭოთა მანქანის მიერ ისტორიის გადაწერითა და ქართული საზოგადოების ეროვნული გრძნობის სათავისოდ გადაკეთების შედეგი, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ერის გადამრჩენელის და ლიდერის გამუდმებით ძიება, ყოველ ნაბიჯზე თან სდევს დღევანდელობას. მსგავსად დატრიალდა ბორბალი 2012 წელს, როდესაც ქართულ პოლიტიკურ კულტურაში მნიშვნელოვნად ჩაბეჭდილი გმირისა და მზრუნველის ძიებით საზოგადოებამ „ერის მამად“ შერაცხა ბიძინა ივანიშვილი და მისი პარტია, რომელმაც არჩევნებში ხმათა სრული უმრავლესობა მოიპოვა. აქედან შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ საქმე გვაქვს პერსონალიზირებულ პოლიტიკასთან. ის თავის თავში მოიაზრებს კონკრეტული ინდივიდების წინ წამოწევას და მათზე აპელირებას. ამ დროს ვითარდება პროცესი, როდესაც ცალკეული აქტორების პოლიტიკური წონა დროთა განმავლობაში იზრდება, ხოლო უკანა პლანზე გადადის პარტიის სხვა წევრები. ამასთანავე, ხშირად საზოგადოება პარტიას ერთი კონკრეტული პოლიტიკოსის გამო აძლევს ხმას და არ ინტერესდება სხვა წევრებით. ქარიზმატული ლიდერებისადმი ფოკუსირებულია, ასევე

მედიის ყურადღებაც და ხშირად სხვა პარტიის წევრების შეხედულებები ინტერესს მიღმა რჩება (Rahat and Sheaffer, 2007). მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში უამრავი პარტია ფუნქციონირებს საპარლამენტო არჩევნების დროს მხარდაჭერა დიდი უთანაბრობით ნაწილდება. აღნიშნული კი მოწმობს იმას, რომ ბევრი პარტიის არსებობა აუცილებლად მრავალპარტიულ სისტემას არ მოიაზრებს. ეს პრობლემა მეტწილად პერსონიფიცირებას უკავშირდება, რადგან ცნობილნი არიან პარტიის ლიდერები, რომელთა კამპანია აქტიურად მიმდინარეობს და მედია საშუალებები კი ხელს უწყობენ მათ ცნობადობას. გარდა ამისა, პოლიტიკაში და განსაკუთრებით ქართულ პოლიტიკურ სპექტრში ხდება წევრების იერარქიულად დალაგება და აღნიშნული პარტია ასოცირდება ან გათანაბრებულია მათ ლიდერთან. „ასე იყო ყველა მნიშვნელოვანი პარტიის და განსაკუთრებით მმართველი პარტიების შემთხვევაში, ისტორიას თუ გადავავლებთ თვალს, სწორედ, გამსახურდიას, შევარდნაძის, სააკაშვილისა და ივანიშვილის, პიროვნებებმა ითამაშეს გადაწყვეტი რილი, მათი პარტიების წარმატებაში“ [ავალიშვილი, 2015წ]. მსგავსმა პერსონიფიცირებამ მკვეთრად შეასუსტა მრავალპარტიული სისტემისა და ზოგადად კოალიციური მთავრობის არსებობის შანსი, რადგან არჩევნებში ხმათა რაოდენობები 2-3 ან მაქსიმუმ 4 პარტიაზე ნაწილდება. აქედან ვხედავთ, რომ საზოგადოებისთვის გადაწყვეტი კონკრეტული პოლიტიკოსების ავტორიტეტია. ამ პრობლემის ფესვები სწორედ ზემოთ ნახსენები მეხსიერების პოლიტიკის შედეგია, რომელზეც მძლავრად და ეფექტურად იმუშავა საბჭოთა სისტემამ. პერსონიფიცირებული პოლიტიკა ზრდის მიკერძოებულობას მედია საშუალებებისა და საზოგადოების მხრიდან. კონკრეტული ინდივიდები აგროვებენ უფრო მეტ ძალაუფლებას, პოლიტიკა კი ასახავს ლიდერის უპირატესობებს, ხოლო კონსესუსი და სხვა აქტორთა დიალოგის რეჟიმი მეორეხარისხოვანია. მსგავსი საზოგადოება დამოკიდებული და მარტივად მართვადია. ქარიზმატული ლიდერის მიმართ ნდობის გრძნობა მაღალია და შესაბამისად, უკანა პლანზე გადადის საგნობრივი დიალოგი ქვეყნისთვის მნიშვნელოვან საკითხებზე. პერსონალიფიცირებული პოლიტიკა საფრთხეს უქმნის პარტიული სიტემის ინსტრუმენტალიზაციას და კონსოლიდირებული მთავრობის არსებობის შანსს. პირადი მტრობის ფონზე შეუძლებელია საჭირო დიალოგისა თუ დებატების წარმოება, რომელიც მნიშვნელოვანი იქნება ქვეყნის ეკონომიკასა თუ სოციალური მდგომარეობისთვის (Bértoa,

2017). პერსონიფიცირებამ ლიდერის/გმირის გარშემო ორიენტირებამ შეაფერხმა დემოკრატიისკენ სვლა. შესაბამისად საბჭოთა ღირებულებათ სისტემის მარწუხებში დღესაც მნიშვნელოვნად არის გახვეულია ქართული რეალობა. იმისათვის, რომ დღეს გავიაზროთ თუ რატომ არ ყვავის დემოკრატია საქართველოში, რატომ ვართ ჯერ კიდევ პოლარიზირებული და რატომ ვებრძვით ერთმანეთს, პირველ რიგში აუცილებელია სწორედ საბჭოთა მემკვიდრეობის გააზრება. დიდიხანი არაა რაც ამხელა იმპერია განადგურდა. რთულია იმ ფსიქოლოგიური ტრამვების გადალახვა, რომელიც ახასიათებს ქართულ საზოგადოებას. რაც არ უნდა პარადოქსად გვეჩვენებოდეს მიუხედავად იმისა, რომ დღეს საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობა გმობს საბჭოთა სისტემურ წყობილებას და ახასიათებს, როგორც უკიდურესი ძალადობის მანქანად, პოლიტიკურ სივრცეში ვლინდება ისევე საბჭოური ქვეშემრდომული პოლიტიკური ორიენტაციები, ასევე პოლარიზაციისა და ფრაგმენტაციის მაღალი დონე პოლიტიკური პარტიების მხრიდან.

1.1 ტოტალიტარული სისტემის გადმონაშთი

როდესაც ვსაუბრობთ პოლიტიკოსებისა და ზოგადად საზოგადოების პოლიტიკურ ქცევაზე ან გამოხატვის მეთოდებზე პირველ რიგში საქმე გვაქვს პოლიტიკურ კულტურასთან. მასზეა დამოკიდებული პოლიტიკური სისტემის რაობა და ხარისხი. პოლიტიკური კულტურა არის პოლიტიკური ქცევების ერთობლიობა, საზოგადოების დამოკიდებულებები და წარმოდგენები ინსტიტუტებსა თუ სისტემაზე. აღნიშნული ეყრდნობა ისეთ თავისებურებებს, როგორებიცაა - ტრადიცია, ისტორია, მენტალიტეტი, რელიგია და რეჟიმის ხასიათი. გაბრიელ ალმონდმა და სიდნეი ვერბამ გამოყვეს პოლიტიკური კულტურის რამდენიმე ტიპი - მრევლის, ქვეშევრდომისა და მონაწილის ორიენტაციები. მათ ერთობას მოიაზრებს სამოქალაქო კულტურა და რომელიმეს დომინანტური ხასიათი განსაზღვრავს პოლიტიკური კულტურის დონეს. იქ, სადაც ქვეშევრდომისა და მრევლის ორიენტაციები ჭარბობს, რა თქმა უნდა, საზოგადოების აქტივიზმი ნაკლებია და პოლიტიკური სისტემაში ხელისფულების კონტროლისა და პასუხისმგებლობის მექანიზმები მნიშვნელოვნად მოიკოჭლებს (ხუნდაძე, 2016წ). ამასთანავე, პოლიტიკური რეჟიმი ხელს უწყობს ხალხის პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბების

პროცესს, მაგალითად ავტორიტარული და განსაკუთრებით ტოტალიტარული სახელმწიფოები ნერგავენ და ქმნიან ქვეშევრდომის ორიენტაციის მქონე საზოგადოებას, სადაც უპირობო მორჩილება, დაბალი აქტივიზმი და პარტიის ან ერთი პიროვნების კულტია აღიარებული. ტოტალიტარული პოლიტიკური კულტურის ნათელი მაგალითი საბჭოთა კავშირი იყო, რომელსაც პრეტენზია ჰქონდა აბსოლუტურ ჭეშმარიტებაზე. ის ნერგავდა საკუთარ იდეოლოგიას, ტერორისა და შიშის მეშვეობით შექმნა სრულიად ახალი ტიპის ეგრეთ წოდებული „კომოსოვიეტიკუსი“ ადამიანი. უკვე ჩამოყალიბებულ კომფრომისტული თაობა საბოლოოდ ტერორს აღარ საჭიროებდა, რადგან „კულტურული რევოლუციის“ საფუძველზე ახლად გამოძერწილი საბჭოთა ადამიანი პარტიის მრწამსითა და ერთგულებით კოლექტივში იყო გათქვეფილი. საბჭოთა ისტორიის ფონზე რთულია ვისაუბროთ საქართველოში პოლიტიკური კულტურის მაღალ დონეზე, რადგან აქ ტოტალიტარული მემკვიდრეობისა და შემდგომ ავტორიტარული რეჟიმების გავლენამ მნიშვნელოვნად შეანელა განვითარება დემოკრატიზაციისკენ. ექსპერტთა აზრით, პოლიტიკური კულტურის დაბალი დონე ხშირად კავშირშია უკომპრომისობასთან, რასაც პოლარიზაციამდე მივყავართ. პოლარიზაცია გარკვეულ დონეზე საჭიროა. პრობლემა არის დაპირისპირების ხარისხში, უფრო მეტად რადიკალიზმში, ფუნდამენტალიზმსა და ნულოვანი თამაშის წესებში, როდესაც ან ყველაფერი უნდა იგებ ან ყველაფერს კარგავ. უკომპრომისობა და განსხვავებული აზრის მიუღებლობა პოლიტიკური კულტურის ნაწილია, რომელიც ახალი ნამდვილად არ არის და დასაბამს იღებს საბჭოთა კავშირიდან. „შენ უნდა ყოფილიყავი უკომპრომისო და მაშინ იყავი კარგი პოლიტიკოსი. როგორც იმპერიალიზმის მემკვიდრეობა ისე განმათავისუფლებელი მოძრაობის მემკვიდრეობა სამწუხაროდ და პარადოქსულად ხელს უწყობს პოლიტიკურ პოლარიზაციას“-ლევან ცუცქერიძე (პირისპირი ინტერვიუ 16.01.2024) საბჭოთა მანქანამ გავლენა მოახდინა აგრესიული პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბებაზე. სსრკ-ს იდეოლოგიის და შემდგომ სისტემის ნგრევის ფონზე განვითარებულმა სოციალურ-კულტურულმა შოკმა წარმოშვა ნიჰილიზმი, უნდობლობა, კომფრომიზმი, განსხვავებული აზრის მიუღებლობა მწვავე რიტორიკით და პოლარიზაცია. საქართველოში აღნიშნული წარმოადგენს პოლიტიკურ ქცევათა ერთობლიობას, რომელიც პოლიტიკური კულტურის დონეს უკავშირდება. აუცილებელია ხაზი გავუსვა, საბჭოთა

პოლიტიკური კულტურის გადმონაშთს „კანონიერი ქურდების“ ინსტიტუტს. ხსენებული „საზოგადოება“ ცხოვრების სპეციფიკით და ქცევით გამოირჩევა. ის ხასიათდება ქვეშევრდომულ-პატრიარქალური პოლიტიკური კულტურის ელემენტებით, რაც ძირითადად გამორიცხავს ქვეყნის კანონის წინ დაყენებას და ნდობას სახელმწიფო ინსტიტუტების მიმართ. ამასთანავე ე.წ. ქურდული მენტალიტეტი მნიშვნელოვანი პოპულარობით სარგებლობდა, როგორც საქართველოში ისე მთელი სსრკ-ს ტერიტორიაზე. კვლევების თანახმად, 1990-1991 წლისთვის საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე ყოველი მესამე კანონიერი ქურდი ქართველი იყო „ეს პარადოქსულია იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ საბჭოთა საქართველოს მოსახლეობა მთელი საბჭოთა მოსახლეობის მხოლოდ 2%-ს უდრიდა“ [კეკოშვილი, 2019წ.,29გვ]. აღნიშნულმა კრიმინალურმა შეხედულებებმა მძიმე დალი დაასვა ქვეყნის განვითარებას დამოიკიდებლობის პირველ წლებში, სრული ქაოსი, განუკითხაობა, დაუმორჩილებლობა კრიმინალურ ბანდათა თარეში და სიღარიბე მივიღეთ შედეგად. ქურდული სამყაროს სუბკულტურა ერთ-ერთი ნათელი მაგალითია საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური კულტურის გადმონაშთისა, რამაც დაგვიტოვა ქვეშევრდომისა და პატრიარქალობის ელემენტები, მწვავე პრობლემები შეუქმა სახელმწიფოებრივ განვითარებას და დემოკრატიზაციას. შესაბამისად მარგინალური პოლიტიკური კულტურის ელემენტები მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა ქვეყნის წინსვლის და განვითარების გზაზე.

პოლიტიკური კულტურის მაღალი დონით და მონაწილის ორიენტაციის სიჭარბით საქართველოში დღესაც არაა მაღალი მაჩვენებელი. იმისათვის, რომ დადგინდეს როგორია ქვეყანაში პოლიტიკური კულტურის დონე და რომელი სახე ჭარბობს აუცილებელია შეჯამდეს ქვეყნის ერთობლიობა, თუ როგორ რეაგირებს საზოგადოება სისტემის შემავალი და გამომავალი პროცესების მიმართ. ამასთან, პოლიტიკური კულტურის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი ინდიკატორს არჩვენები წარმოადგენს. კავკასიის ბარომეტრის 2012-2017 წლის კვლევებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველოში გამოკითხულთა 80%-ზე მეტი მნიშვნელოვნად მიიჩნევს არჩვენებში მონაწილეობის საკითხს (კავკასიის ბარომეტრი 2012-2017) თუმცა ცესკოს მონაცემებით 2016 წლის საპარლამენტო არჩვენებში მონაწილეობა მიიღო დარეგისტრირებული ამომრჩევლების 51%-მა (CEC, 2016წ). რაც იმას ნიშნავს, რომ არჩვენებში მონაწილეობის მაჩვენებელი არაა სახარბიელო. კავკასიის ბარომეტრის

კვლევების მიხედვით ასევე დაბალი მაჩვენებელია საჯარო შეხვედრებში მონაწილეობისა და სხვა სამოქალაქო აქტივიზმის კუთხით. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ დაბალია პოლიტიკური ინსტიტუტების მიმართ ნდობა, მაგალითად 2012 წელს კითხვაზე „რამდენად ენდობოდნენ საქართველოს პარლამენტს“ ნდობის ხარისხი 44% უტოლდებოდა ხოლო 2019 წლისთვის ეს მაჩვენებელი 15%-მდე დაეცა (კავკასიის ბარომეტრი 2012, 2019). ამასთანავე მნიშვნელოვნად დაბალია ნდობა პოლიტიკური პარტიების მიმართ 2012 წელს გამოკითხულთა 22% არ ენდობა ხოლო 2019 აღნიშნული ციფრი 50%-მდე იზრდება (კავკასიის ბარომეტრი 2012-2019). შესაბამისად ხშირად ნდობის ფაქტორი განაპირობებს არჩევნებში მონაწილეობის ხარისხსაც. ეს მონაცემები ცხადყოფს, რომ მონაწილის ორიენტაციები საქართველოში ნაკლებად ჭარბობს. პოლიტოლოგი გაია ნოდია პოლიტიკოსთა რადიკალიზაციას უკავშირებს პოლიტიკურ კულტურას, რომელიც ნდობის დეფიციტით გამოირჩევა. „პოლიტიკური პატრიარათა რადიკალიზაცია შეიძლება დავუკავშიროთ უნდობლობას, უნდობლობა არის ჩვენი სოციალური კულტურული ფენომენი. სოციალური ნდობის დეფიციტი არის მანიშნებელი, რომელიც უკავშირდება პოლარიზაციას. საბჭოთა მემკვიდრეობა იყო ერთ-ერთი ფაქტორი, რომელმაც შეუწყო ხელი ნდობის შემცირებას ადამიანებს შორის. ადამიანები არ ენდობიან ორგანიზაციებს არ ენდობიან ერთმანეთს. სერიოზული ორგანიზაციები იმიტომ ვერ იქმნება რადგან დობაა დაქვეითებული. ნდობა არის ლიდერის ძლიერი პიროვნებების მიმართ, რაც ხშირად პოლიტიკის პერსონიფიცირებას გულისხმობს“-გია ნოდია (პირისპირი ინტერვიუ. 17.01.2024).

1.2 სიძულვილის ენა და საბჭოური ელემენტები

პოლიტიკური ქცევისა და შესაბამისად პოლიტიკური კულტურის ნაწილია პოლიტიკოსთა დისკუსიის ფორმა და დამოკიდებულება ოპონენტების მიმართ. ქართულ პოლიტიკურ ელიტას მნიშვნელოვნად ახასიათებს სიძულვილის ენა და ინვექტივის განხორციელება ერთმანეთის მიმართ. ის ძირითადად სცდება ემოციებზე დაფუძნებულ სიტუაციურ შემთხვევითობას და არის მიზანმიმართულად განხორციელებული, ოპონენტის გამავეების მცდელობა. 2021 წლის კვლევის ფარგლებში თბილისში გამოკითხულთა უმრავლესობის აზრით „სიძულვილის ენის გამოყენებით, საქართველოს პოლიტიკურ

სივრცეში პოლარულად დაპირისპირებული პარტიები: ქართული ოცნება და ერთიანი ნაციონალური მოძრაობა გამოირჩევა“ [დორეული,2021წ.114გვ]. სიძულივლის ენა და პოლარიზაცია მინშვნოლოვან კავშირშია ერთმანეთთან. არაჯანსაღი კონკურენცია ართულებს ერთმანეთთან დიალოგს. პოლიტიკოსთა რადიკალიზაცია ემსგავსება ხელჩართულ ბრძოლას, რომლის ნეგატიური მესიჯები საზოგადოებაზე მწვავე გავლენას ახდენს. აქედან შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ პოლიტიკოსების მიზანმიმართული მწვავე რიტორიკა დაპირისპირებულ ბანაკად ყოფს საზოგადოებას და მანიპულაციის საშუალებით ხდება მობილიზაცია. საბჭოური ტერმინებით გაჯერებული რეალობა მაპოლარიზირებელია. მტრის ხატის შექმნით პოლიტიკოსები ცდილობენ ელექტორატზე ზეგავლენის მოხდენას, რადგან ცხადია ყველას სიკეთის მხარეს ყოფნა სურს. ამერიკის ხმასთან აღნიშნულ საკითხზე ისაუბრა აღმოსავლეთ ევროპის მრავალპარტიული დემოკრატიის ცენტრის აღმასრულებელმა დირექტორმა ლევან ცუცქირიძემ. მისი აზრით ოპონენტების დემონიზაცია მიზანმიმართულადაა შექმნილი სტრატეგიაა, რომელიც ორი მხარის, ცუდისა და კარგის, ბოროტისა და კეთილის არჩევას მოითხოვს. ამ პირობებში „ბოროტი“ არის ოპონენტი, რომელიც უნდა განადგურდეს. „ჩვენს ქვეყანაში ჯერ კიდევ ძლიერია პოსტ-საბჭოური პოლიტიკური კულტურის, სტალინური მეთოდების გავლენა, რაც გულისხმობს მოწინააღმდეგის პოლიტიკურ განადგურებას. გამარჯვება მიღწეულად მიიჩნევა და პატივსაცემია მხოლოდ მაშინ, როდესაც მოწინააღმდეგე არის გადამწყვეტად განადგურებული, ან ზის ციხეში [დალაქიშილი,2017წ]. წარსულზე აპელირებით და წინა ხელისუფლების კრიტიკით რთულდება საუბარი, ერთი მხრივ ხელისუფლებასა და მეორე მხრივ ოპოზიციას შორის. საბოლოოდ კი მივიწყებთ ეცემა ის საერთო სიკეთეები, რომელიც ქვეყნის განვითარებისთვის ხელისუფლებამ ოპოზიციასთან ერთად უნდა მიაღწიოს. განსაკუთრებით რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტის შემდგომ გააქტიურდა ისეთი ტერმინები, როგორცაა „რუსეთის აგენტი“, „მკვლელი“, „სამშობლოს მოღალატე“, „პრორუსი“ და ა.შ. მწვავე რიტორიკამ და უკიდურესმა პოლარიზაციამ ქვეყანას ხელი შეუშალა 2022 წელს კანდიდატის სტატუსის მიღება. აღნიშნულ საკითხზე საუბრობს „Front News“- თან პოლიტიკური პარტია“გირჩის“ წევრი იაგო ხვიჩია და პარალელს უსვავს 90-იან წლებში სამოქალაქო ომსა და ბოლო დროინდელ მწვავე ვითარებას შორის. "ამ ლექსიკამ, მძიმე

ბრალდებებმა და ერთმანეთისათვის აგენტების ძახებამ სადამდეც მიგვიყვანა 90-იანებში, გვახსოვს, ახლა მეორე ჯერზე სად მიგვიყვანს, ვერ გეტყვით“- იაგო ხვიჩია [მაკარაძე, 2022წ.].

გაშავების პოლიტიკა საქართველოს პრეზიდენტსაც შეეხო, როდესაც 2023 წლის 18 ოქტომბერს ქართული ოცნება დაუპირისპირდა სალომე ზურაბიშვილს და იმპიჩმენტის წესით მოითხოვა მისი გადაყენება. დაიწყეს ძველი ფაქტების ქექვა და განცხადებების გამოფრა, მაგალითად 2018 წელს სალომე ზურაბიშვილის მიერ გაკეთებული განცხადება, რომ თითქოს 2008 წლის ომის საქართველომ დაიწყო (საინტერესოა რამ განაპირობა ხუთი წლის მერე აღშფოთება). ძალიან მოკლე დროში გაისმა ერთმანეთის მიმართ მსგავსი ბრალდებები- „აგენტი“ „პრორუსი“, და ა.შ. თუ „ჩემთან არაზარ ჩემი მტერი ხარ“ პოლიტიკა სამწუხაროდ ნათლად ვლინდება ქართულ რეალობაში. „მტრის ხატი, მეც შემეხო, რომ ნებისმიერი ადამიანი, რომელიც არ გეთანხმება რაღაცაზე, უცებ ხდება რუსეთის აგენტი. ეს გრძელდება ყველა პერიოდში, დღემდე, თუ არ ეთანხმები, ხარ უცებ მოღალატე, მტრის ხატი არის გამოყენებული“- სალომე ზურაბიშვილი [ფორმულანიუსი,2022წ]. როგორც კი პრობლემა იქმნება, რომელიც განსხვავებულ აზრს ან კრიტიკას შეესაბამება, მაშინვე ხდები მტერი, მაშინვე იწყება მწვავე რიტორიკა და ბრალდებების კორიანტელი. საქართველოში პოლიტიკური ოპონენტის ცნება თითქმის წაშლილია -ან ხარ ყველაფერში თანამოაზრე ან ხარ მტერი. მწვავე რიტორიკა განსაკუთრებით პრობლემატური ხდება წინა საარჩევნო პერიოდში. სამართლიანი არჩევნებისა და დემოკრატიის საერთაშორისო საზოგადოების 2016 წლის საპარლამენტო არჩევნების შეფასების ანგარიშში ვკითხულობთ, რომ სიძულვილის ენა მნიშვნელოვნად დამახასიათებელი იყო პოლიტიკური პარტიისდა განსაკუთრებით დასახელდა „პატრიოტთა ალიანის“, „ლეიბორისტული პარტიის“ და ასევე „სახელმწიფო ხალხისთვის“ ლიდერები (ISFED,2017წ). სიტუაცია უფრო მძაფრად შეფასდა 2018 წლის არჩევნების დროს. ეროვნული დემოკრატიის ინსტიტუტის სადამკვირებლო ანგარიშის მიხედვით წინა საარჩევნო პერიოდში პოლიტიკური პარტიების მიერ მიმდგინარეობდა ოპონენტების დემონიზაცია და პირადი თავდასხმები. NDI ანალიტიკოსების განცხადებით პარტია ქართული ოცნების ერთ-ერთ სტრატეგიას წარმოადგენდა საზოგადოების მანიპულირება წარსულით. ეს იყო „სისხლიანი ცხრა წელის“ დაბრუნების გაიგივება ნაციონალური მოძრაობის კანდიდატის ვაშაძის არჩევასთან და ამ შიშზე დაფუძნებული

გზავნილების საზოგადოებაში გავრცელება. თავის მხრივ ვაშაზე კი ზურაბიშვილს მოიხსენიებს როგორც მოღალატეს და აკავშირებს რუსულ ინტერესებთან (NDI, 2018წ). საბჭოთა ჩარხზე გამოქრილი მწვავე რიტორიკა არათუ მცირდება დროთა განმავლობაში, არამედ პირიქით უფრო და უფრო რადიკალური ფორმებს იღებს. ეს პრობლემა მნიშვნელოვნად იწვევს დაძაბულობასა და პოლარიზაციას, რომელზეც ხშირად მიგვითითებენ ჩვენი დასავლელი მეგობრები. პრობლემა ხელს უშლის საქართველოში ჯანსაღი კონკურენციის, კოალიციური მთავრობის, საერთო კეთილდღეობისა და ლიბერალური დემოკრატიის მშენებლობას. „მინდა მწუხარება გამოვხატო მზარდი პოლარიზაციისა და მწვავე რიტორიკის გამო, რომელიც იყო, მათ შორის, მეორე ტურის დროს. ეს სამწუხაროა არამხოლოდ თავად არჩევნებისთვის, არამედ პრობლემაა საქართველოს წინსვლისთვის არჩევნების დასრულების შემდეგ, მიუხედავად იმისა, თუ რა შედეგებით დასრულდება არჩევნები“-განაცხადა ევროკავშირის ელჩმა კარლ ჰერცელმა 2021 წლის არჩევნების დაკვირვების პროცესში (Europetime, 2021წ).

II თავი . ქართული პოლარიზაციის მახასიათებლები

ლიბერალურ-დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობა აზრთა სხვადასხვაობის, პოლიტიკოსთა ერთმანეთის კრიტიკის, კონკურენციის და ხშირად რიტორიკის გარეშე წარმოდგენელია. ამასთანავე აუცილებელია იდეოლოგიათა და შეხედულებათა მრავალფეროვანი სპექტრი. ექსპერტთა აზრით პოლარიზაციის გარკვეული დონე ქვეყანაში საჭიროა თუმცა პრობლემა მაშინ წარმოიშობა, როდესაც არაჯანსაღ კონკურენციას მივყავართ პოლიტიკის რადიკალიზაციამდე. „როცა საქართველოს ხელისუფლება ოპოზიციას ამბობს, რომ ის კრიმინალურია და არსებობის უფლება არა აქვს, ხოლო ოპოზიცია მას მოლაღატედ და ქვეყნის მთავარი მტრის მართულად მიიჩნევს, აშკარაა, რომ პოლარიზაციის ძალიან ცუდი ვარიანტი გვექონია“-გია ნოდია [ნოდია, 2022წ]. საქართველო პრეცედენტული შემთხვევა არაა პოლარიზაციის პრობლემის კუთხით, ის სხვა მრავალი დემოკრატიულ ღირებულებებზე მდგომი ქვეყნების გამოწვევაცაა, თუმცა მისი გაზომვა საერთო მეთოდებით სირთულეს წარმოადგენს საქართველოს პოლიტიკური პროცესების არასტაბილურობის გამო. მიუხედავად აღნიშნულისა, ექსპერტულ აკადემიურ წრეებში გამოყოფილია ოთხი მიმართულება საითაც შეიძლება განვითარდეს პოლარიზაცია. ესენია იდეოლოგიური და აფექტური, რომლებიც შეიძლება ცალცალკე ახასიათებდეთ, როგორც ელიტებს ისე მასებს. მათგან იდეოლოგიურ ელიტური პოლარიზაცია გულისხმობს პარტიების განსხვავებულ იდეოლოგიურ სპექტრს, თუმცა როდესაც საკითხი მასებს ეხება ის საზოგადოების იდეოლოგიურ განსხვავებულობას გულისხმობს. რაც შეეხება აფექტურ პოლარიზაციას, მასების შემთხვევაში ის მოიაზრებს საზოგადოების კონკრეტული ჯგუფების დაპირისპირებას, რომელიც ძირითადად დაფუძნებულია აფექტურ-ემოციურ საწყისებზე, ხოლო ელიტების შემთხვევაში პოლიტიკური პარტიების აფექტურობასთან გვაქვს საქმე, როდესაც რადიკალიზმი მათ ერთმანეთისგან ადისტანცირებს და დებატები რალურად დაფუძნებულია ემოციურ უკომპრომისობაზე. (Van der Veen, 2021). ეს უკანასკნელი თავის თავში ოპონენტის მიუღებლობას და ხშირად სიძულვილს გულისხმობს, რასაც პოლიტიკური კონკურენციის დესტრუქციულ სახემდე მივყავართ. ქართულ პოლიტიკურ რეალობასთან ბმა სწორედ ამ უკანასკნელს აქვს, რადგან საქართველოში პოლიტიკური პარტიათა უმრავლესობა მნიშვნელოვნადაა დაცლილი იდეოლოგიური მსჯელობებისგან. ამაზე

საუბრობს პროფესორი კორნელი კაკაჩია და აღნიშნავს, რომ პოლიტიკურ პარტიათა უმრავლესობას განსაკუთრებით ხელისუფლებაში მყოფს ახასიათებთ ძირითადად წინა ხელისუფლების კრიტიკა და თავიანთ უკეთესობაზე ხაზგასმა. საგნობრივი დებატები და ჯანსაღი კონკურენცია გადაზრდილია ერთმანეთის დამცირება -გაშავებაში. „ჩვენი პოლარიზაცია სხვათა შორის არის ძალიან უცნაური, რადგან ეს არ გახლავთ რაღაც ევროპული ტიპის პოლარიზაცია, რომელიც დასავლეთში ხშირად დგას და ეფუძნება იდეოლოგიურ განსხვავებებს. რამდენიმე კვლევამ აჩვენა, რომ ჩვენში პოლარიზაცია ძირითადად ეფუძნება პერსონალიებს და ეს პერსონალიები ქმნიან გარკვეულწილად ამ პოლარიზებას“ -განაცხადა კორნელი კაკაჩიამ ეურონიუსთან ინტერვიუს დროს [მაქაცარია, 2022 წ]. პოლიტიკის ინსტიტუტის ანალიტიკოსი ნინო სამხარაძე საქართველოში პოლარიზაციის მახასიათებლებზე საუბრისას ხაზს უსვამს იდეოლოგიური განსხვავებულობის სიმცირეს პოლიტიკურ პარტიებში. „იდეოლოგიური პოლარიზაცია მიიჩნევა რომ ნაკლებად არის ქვეყანაში. განსაკუთრებით დაპირისპირებული პარტიებიც კი ერთმანეთთან ძირითად იდეოლოგიურ ხაზებში თანხმობაში მოდიან, ზოგჯერ თავისდაუნებურადაც კი, მაგრამ ფაქტია, რომ ესეთი გამყოფი ხაზები იდეოლოგიებს შორის არ გადის. ხშირად ისინი თანაკვეთენ ერთმანეთს. ეს იმის ბრალიც შეიძლება იყოს, რომ იდეოლოგიები უბრალოდ არ აქვთ პარტიებს მიღმა პლათფორმებში და შესაბამისად ჩვენ ხელში გვხვდება ძირითადად დამაზიანებელი აფექტური პოლარიზაციის კონტურები, როცა ნებისმიერი პარტიის თუ პოლიტიკური სუბიექტის სტრატეგია მიმართულია რაღაცის დაზიანებაზე“. -ნინო სამხარაძე (პირისპირი ინტერვიუ, 16.01.2024) საგნობრივი დიალოგის დეფიციტის, იდეოლოგიურ ნარატივებზე ყურადღების სიმცირის, პოლიტიკური დებატების არარსებობის და მხოლოდ დესტრუქციული მონოლოგის პირობებში რელევანტურია, საქართველოში პოლარიზაციას აფექტური ვუწოდოთ. 2012 წლის შემდგომ საქართველოში უამრავი პოლიტიკური პარტია ფუნქციონირებს, თუმცა 2012, 2016 და 2020 წლის საპარლამენტო არჩევნების შედეგების მიხედვით ხალხის ხმათა უმრავლესობას ძირითადად ორი პარტია „ქართული ოცნება“ და „ერთიანი ნაციონალური მოძრაობა“ ინაწილებს (ცესკო 2012,2016,2020). ამასთან მათ გარშემოა მობილიზებული საზოგადოების უმრავლესობის ყურადღება რასაც ამწვავებს მათი ერთმანეთის მიმართ გამომჟღავნებული სიძულვილის ენა.

ნაშრომ „რა სახე აქვს პოლარიზაციას საქართველოში და როგორ გავზომოთ ის?“ ფარგლებში ჩატარებული კვლევა, რომელიც ამუშავებდა 2021-2022 წლის „ქართული ოცნებისა“ და „ერთიანი ნაციონალური მოძრაობის“ ოფიციალურ ვებგვერდებზე განთავსებულ განცხადებებსა თუ ბრიფინგებს, გამოიკვეთა მეტად საინტერესო შედეგები. ამ წლებში ქართული ოცნების ოფიციალურად გამოქვეყნებული განცხადებების თემატიკის 80% შეეხებოდა ენმ-ს, და მისი წევრების ქმედებებს, ხოლო ენმ-ს ასევე ოფიციალური მიმართვების 96% ეხმიანება ქართული ოცნების კრიტიკას. აქ მაპოლარიზირებელი ნარატივის 73% შეიმჩნევა, რაც პერსონიფიცირების ხასიათის არის, რადგან განცხადებების უმრავლესობა აპელირებს ბიძინა ივანიშვილის გარშემო (რობაქიძე, 2022). ორივე მხარე გამოირჩევა მაპოლარიზირებელი ნარატივებით და გამოირჩევა ბრალდებებით, რომელიც მოიცავს სხვადასხვა იარლიყების მიზმას გაშავებას და ბრალდებას ატისახელმწიფოებრივ ქმედებაში. „შესაბამისად, მოვუწოდებთ რადიკალურ ოპოზიციას, ერთხელ მაინც გადადონ გვერდზე საკუთარი მანკიერი სუბიექტური პოლიტიკური ზრახვები და შეწყვიტონ აგიტაცია-პროპაგანდა საქართველოს წინააღმდეგ“ - ირაკლი ღარიბაშვილის მიმართვა ოპოზიციას [gd.ge, 2022]. დაპრისპირება იმდენად რადიკალურია, რომ ისინი ერთმანეთის სრულ განადგურებას მოიაზრებენ. ორივე პარტიის დღის წესრიგი თითქმის დაფუძნებულია მაპოლარიზირებელ რიტორიკაზე, რომელიც ძირითადად გამცდარია საგნობრივ თუ იდეოლოგიურ დებატებს. ეს არის ერთმანეთის პიროვნებების და პარტიის ლიდერების სრული განულება. „შესაძლებელია დასრულდეს პოლარიზაცია? შეუძლებელია, დასრულდეს პოლარიზაცია ბიძინა ივანიშვილის პირობებში...პოლარიზაცია უნდა იყოს კიდევაც პოლარიზაცია იმ შემთხვევაში არ იქნება თუ ერთი მხარე დამარცხდება“- საუბრობს მელია ფორმულა ნიუსთან ინტერვიუს დროს [კვირის ფორმულა, 2022]. ამიტომაც როდესაც ვაკვირდებით ქართულ პოლიტიკურ სპექტზე და პოლარიზაციის მახასიათებლებზე მარტივად შესამჩნევი ხდება იდეოლოგიური საფუძვლისგან დაცლილი ნარატივისა და აფექტურ-ემოციური რადიკალიზმი.

უპრიანი იქნება ვისაუბრო იმ საკითხზე, რომელიც ეხება განსხვავებულ ხედვას საქართველოში არსებულ პოლარიზაციასთან დაკავშირებით. ფრიდრიხ ებერტის ფონდის სამხრეთ კავკასიის წარმომადგენლობის მიერ ჩატარებული კვლევა ეხებოდა საქართველოში

პოლიტიკური პარტიების ხედვას და დამოკიდებულებას სხვადასხვა თემებზე. აღმოჩნდა, რომ კონკრეტულ საკითხებთან დაკავშირებით (მაგ: სექსუალური განათლების მიღებას სკოლებში არ ეთანხმება „ქართული ოცნება“ თუმცა ეთანხმება „ნაციონალური მოძრაობა“ ასევე განსხვავებული დამოკიდებულება აქვთ მოსამართლეთა არჩევის წესთან დაკავშირებით, მიწის უცხოელებზე გაყიდვასთან დაკავშირებით, სავალდებულო სამხედრო სამსახურთან და სხვა საკითხებზე). აღნიშნულ კვლევაზე დაყრდნობით საზოგადოების ნაწილი მიიჩნევს, რომ პოლარიზაცია საქართველოში გარედან დამკვიდრებულია და პოპულიზირებულია რეალურად კი პოლიტიკურ პარტიებს არა აშკარად გამოხატული განსხვავებული იდეოლოგია აქვთ, რაც იწვევს გარკვეულ საკითხებზე უთანხმოებას. შესაბამისად ამ პოზიციის მხარდამჭერთა აზრით პოლარიზაციაზე საუბრისას საერთაშორისო ორგანიზაციები და წამყვანი ქვეყნები გულისხმობენ მხოლოდ რადიკალურ პოლიტიკურ რიტორიკას, რომელიც გამოიხატება საარჩევნო პროცესის პირობებში და „პოლიტიკურ პოლარიზაციაზე საუბარი საქართველოში დიდ წილად გადაჭარბებულია“ [კახიშვილი, კეშელავა, პაპავა, სიჭინავა, 2021წ. გვ.37]. მიუხედავად იმისა, რომ კვლევა მეტად საინტერესო მოსაზრებებს აყალიბებს, ვფიქრობ ყოველდღიურ დებატებში ყურადღება და აქცენტი გამახვილებულია მხოლოდ ერთმანეთის გაშავება განულების პოლიტიკაზე. საზოგადოებამდე მიდის ის მაპოლარიზირებელი მესიჯები რომელიც ახდენს ოპონენტის დისკრედიტაციას. აღნიშნული ორი პარტიის და რაა მართო მხოლოდ ამ ორი პარტიის გარკვეული შეხედულებათა ერთობლიობა შესაძლოა მართლაც ემიჯნებოდეს ერთმანეთს იდეოლოგიური თვალსაზრისით მაგალითად პარტია “გირჩი“-ს იდეოლოგიური ნარატივი მნიშვნელოვნად განსხვავდება „პატრიოტთა ალიანსის“ ან თუნდაც მმართველი პარტიის ღირებულებებთან, თუმცა დებატები ამ საკითხებზე არ მიმდინარეობს. როგორც ზემოთ აღვნიშნე საკითხი არ ცდება სიძულვილის ენას, ოპონენტის მტრად შერისხვასა და საზოგადოების მობილიზაცია გადმოიხრებას. ამასთანავე ხშირია პოლიტიკოსთა ღირებულებათა ცვლა და სიტუაციის მორგება გარემოებების შესაბამისად. ამასთანავე საქართველოში საზოგადოების უმრავლესობა ინდიფერენტულობას იჩენს იდეოლოგიურ თუ ღირებულებებითი პარტიული პროგრამების მიმართ. საზოგადოების დიდი ნაწილისთვის მნიშვნელოვანია სოციალური პრობლემების გადაჭრის გზებისა და

დაპირებების საუკეთესო ალტერნატივა, აღნიშნულს, რათქმაუნდა, ხელს უწყობს დაპირებების მედიტიზაცია და პროპაგანდისტული მეთოდების გამოყენება. საზოგადოების დაბალი ინტერესი და პარტიათა პროგრამების თუ სამოქმედო გეგმის მოძველებული ან სულაც აბსურდული ვარიანტი ურთიერთშექცევადი ფენომენებია. საბოლოოდ პოლიტიკური პარტიები მიმართავენ პოპულიზმს მხარდაჭერის მოპოვება-მობილიზაციისთვის.

2.1 პოპულიზმი როგორც მახასიათებელი

პოპულიზმი მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის პრობლემას წარმოადგენს, რომელიც საჯარო თუ პოლიტიკური დისკუსიების დროს ძირითადად ნეგატიურ კონტექსტში გვხვდება. მის ქვეშ მოიაზრება პოლიტიკოსთა მიერ არაკეთილსინდისიერად გამოყენებული სხვადასხვა სიტუაციები. ხშირად პოპულიზმზე საუბრისას საქმე დემაგოგიასთანაც გვაქვს. როდესაც დაპირებებს არარეალური აბსტრაქტული სახე აქვს ან უბრალოდ ხელისუფლებაში მოსვლის შემდგომ არ სრულდება. პოპულისტები ხშირად ადამიანთა განწყობების შესაბამისად ადგენენ დღისწესრიგს, გამოდიან სხვადასხვა განცხადებებითა თუ მიმართვებით, მაშინ როდესაც პარტიის იდეოლოგიური ნაწილი მეორე პლანზეა გადასული. პოპულიზმი ოპორტიუნისტულ ქმედებასაც უკავშირდება, რომელიც ნოყიერ ნიადაგს ქმნის საზოგადოების მხარდაჭერისა და სიმპათიის მოპოვებისთვის, მაგალითად წინასაარჩევნოდ ხშირია ისეთი ქმედებები როგორცაა გადასახადების შემცირება ან პენსიების გაზრდის შესახებ დაპირებები (Mudde, 2004). პოპულისტი პოლიტიკოსი ერგება ისეთ საკითხებს, რომელიც დამოკიდებულია დროსა და ადგილზე. ყველა ქვეყანაში განსხვავებული სახით შეიძლება მოგვერლივინოს ქვეყნის სოციალური მდგომარეობის, საზოგადოების პოლიტიკური კულტურის, პოლიტიკური პროცესების განვითარების დონის შესაბამისად, ამიტომაც ხშირად მასზე საუბრისას რთულია ერთი უნიკალური შესატყვისის შესაბამება. პოპულიზმის ქამელეონისებრი ხასიათის გამო ისაია ბერლინმა მას 1967 წელს „კონკიას კომპლექსი“ უწოდა რადგან, მიუხედავად ბევრი მცდელობისა ვერ მოიძებნა ქოშის (პოპულიზმის) ზომა ფეხი (ჩხაიძე, 2022). მნიშვნელოვანია ისიც რომ პოპულიზმის არის ერთგვარი მექანიზმი პოლიტიკოსების ხელში, რომელიც თავისი კონფრონტაციული ბუნებიდან გამომდინარე

პოლიტიკური დისკურსი სდება საგნობრივ საკითხს და დესტრუქციულ ფორმატამდე მიდის. მიუხედავად იმისა რომ ყველა ქვეყანაში განსხვავებული ფრომით შეიძლება შეგხვდეს პოპულიზმი შეიძლება ითქვას, რომ უნივერსალური გაგებით ყველა მათგანს ახასიათებს საზოგადოების დემარკაცია ხალხად და ელიტად დაყოფა (მემარჯვენე პოპულიზმში განსაკუთრებით საქართველოში სიტყვა ხალხი იცვლება ერთი). აკადემიურ სივრცეში თანამედროვე პოპულიზმის რამდენიმე სახეს გამოყოფენ. მათგან განვიხილავ პოლიტიკურ-სტრატეგიულ და იდეურ მიდგომას, რადგან ვფიქრობ, რომ დღეს ქართული პოლიტიკური სპექტრი სწორედ ამ ორი მიდგომის გამძაფრებულ ნაზავს წარმოადგენს. იდეური მიდგომის თანახმად პოპულიზმი იდეოლოგიური ნარატივების ერთობლიობაა, სადაც საზოგადოება დაყოფლია ორ ანტაგონისტურ ჯგუფად - „ხალხად“ და „ელიტად“ (Mudde, 2017). ამ მიდგომის თანახმად პოპულიზმის მოქნილობა განპირობებულია იმით რომ ნებისმიერ იდეოლოგიურ ჩარჩოს შეუძლია მოერგოს. საქართველოში პოპულიზმის და ნაციონალიზმის თანაარსებობა მნიშვნელოვნად ვლინდება. რეალურად ქართული მემარჯვენე პოპულიზმი ნაციონალიზმით საზრდოობს და მანიპულირებს ისეთი საკითხებით როგორცაა ქართველობა, ქართული იდენტობის დაკარგვა ტრადიცია, ერი და ა.შ. რაც შეეხება პოლიტიკურ-სტრატეგიულ მიდგომას ის უკავშირდება პოლიტიკური ლიდერების მიერ საკუთარი მიზნებისთვის საზოგადოების განწყობების გამოყენებას. მსგავსი მექანიზმების წარმატებას ნოყიერ ნიადაგს უქმნის პერსონიფიცირებული პოლიტიკა რადგან პოპულისტი ლიდერები არ არიან რომელიმე იდეოლოგიის მკაფიო გამომხატველნი ისინი ლავირებენ სიტუაციების და საზოგადოებიდან წამოსული მესიჯების შესაბამისად. ლუკ მარჩი მსგავსი ტიპის პოპულიზმის გააქტიურებას ლიდერებს და პერსონალიებს უკავშირებს, რომელიც პოსტსოციალური სამყაროს ნგრევის შემდგომ წარმოშვა არასტაბილურმა და დესტრუქციულმა გარემომ (Murch, 2017). პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს მნიშვნელოვნად გაუჭირდათ ხელახლა საკუთარი ინტერესების თუ ორიენტაციის მკაფიო განსაზღვრა. კულტურულ-სოციალურმა შოკმა, რომელიც საბჭოთა კავშირის შემდგომ განვითარდა, ჩამოაყალიბა გაორების სინდრომი. საქართველოში საზოგადოება ულტრანაციონალიზმის მეშვეობით ცდილობდა აეშენებინა ლიბერალური დასავლური ტიპის დემოკრატია. გაურკვეველობის და ურთიერთსაპირისპირო ცნებების პირობებში

გამოჩნდნენ „ხალხის ნების“ გამომხატველი ლიდერები, რომლებიც განწყობების შესაბამისად მანიპულირებენ. „პოპულიზმისთვის ყველაზე ნოყიერი ნიადაგი იქმნება იმ საზოგადოებაში, სადაც არსებობს დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნები, არარეალიზებული სურვილები და პოლიტიკური პროექტები, რადიკალური და ანტაგონისტური ალტერნატივები, გზაჯვარედინზე ეგზისტენციალური არჩევანის წინაშე ყოფნის განცდა [ჩხაიძე, 2022]. პოლიტიკურ-სტრატეგიული მიდგომის მიხედვით ლიდერს ცენტრალური ადგილი უკავია საზოგადოებრივი აზრის მობილიზების პროცესში, განსაკუთრებით ისეთ პერსონიფიცირებულ გარემოში, როგორც საქართველოა. პოლიტიკური პარტიები მთლიანად ცენტრალიზირებულია და ლიდერზეა ორიენტირებული, რაც ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნის პოპულიზმისთვის. შესაბამისად ურთიერთ შემაქცევად საკითხს წარმოადგენს პოლიტიკის პერსონიფიკაცია, საზოგადოების დეზორიენტაცია-გაოერება და პოპულისტი ლიდერების წინა პლანზე წამოწევა. ერნესტო ლაკლაო მიიჩნევს, რომ გარემო სადაც მტრის ხატის ნარატივი მოქმედებს და დაყოფილია მანიქურ ანტაგონისტურ ჯგუფად პოლიტიკა წმინდად პოპულისტურია. გარდა ამისა საზოგადოების ის მოთხოვნები რომელიც ვერ აკმაყოფილდება და მოუგვარებელია თავს იჩენს ლიდერი, რომელიც თავს მიიჩნევს და აცხადებს ხალხის ნების გამომხატველად და საუბრობენ მისი სახელით, ქმნის მტრის ხატს და ცდილობს ზეგავლენის მოხდენას (Laclau, 2005). ეს საკითხი მნიშვნელოვნად აღწერს ქართულ პოპულიზმის იმ ნაწილს სადაც ევროსკეპტიციზმის გავრცელებით მოჰყავთ ის არგუმენტები რომ “ჩვენ პრობლემებს ევროპა ვერ აგვარებს და ვერ მოაგვარებს ასევე მაგალითად 2008 წლის ომის დროს ევროპამაც და ამერიკამაც მიგვატოვა, ამიტომ რეალური მტერი სწორედ დასავლეთია და ა.შ.“. 2012 წლის შემდგომ პოპულიზმზე დებატები უფრო და უფრო აქტუალური ხდება, რაც პოპულისტური პარტიების ან ლიდერების მომრავლებას შეიძლება დაუკავშიროთ. მისი არაკეთილსინდისირების გამო ხშირად მიიჩნევა ლიბერალური დემოკრატიის საფრთხედ. საქართველოში როდესაც პოპულიზმზე საუბრობთ გამოიყოფა ის ძირითადი ფაქტორები რომლის გარშემოც ტრიალებს და დაფუძნებულია მისი ნარატივი. როგორც წინა თავში ვისაუბრე „მტრის ხატის“ იდეა ქართული პოლიტიკური სპექტრის მნიშვნელოვანი ნაწილია, რომელსაც ელასტიურად იყენებენ პოპულისტები. აღწერულში მოიაზრება „ჩვენ“ და „მათ“ შორის სადემარკაციო ხაზის გავლენას სადაც „ჩვენ“-

ში დაჩაგრული ხალხი მოიაზრება ხოლო „მათ“-ში კორუპირებული ხელისუფლება. ზედა პოლიტიკური ელიტის ემელონებიდან მსგავსი აღქმა 180 გრადუსით ტრიალდება და „მათ“ში იგულისხმება ანტისახელმწიფოებრივი ოპოზიცია ხოლო „ჩვენ“ ქართველი ხალხის ნება - „ეს არის რადიკალური, დესტრუქციული, კრიმინალური ოპოზიცია... კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ არის ანტისახელმწიფოებრივი, ანტიდემოკრატიული და ანტიდასავლური პოლიტიკური ძალა“- ირაკლი კობახიძე (პირველი არხი, 2020). საქართველოში სოციალურ პოლიტიკური თუ ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე შეგვიძლია გამოვყოთ საკითხები რომლებზეც მნიშვნელოვნად ხდება პოპულისტების აქცენტირება. ეს თემები ძირითადად ეხება 1. მოსახლეობის გაჭირვების მაღალ დონეს 2. ნაციონალურ და პატრიოტული რადიკალიზმს, ქართულ ეროვნულ იდენტობას 3. ქრისტიანულ ფასეულობებს- ოჯახს ტრადიციას და ხშირად ჰომოფობიას. ექსპერტები და პოლიტოლოგები გამოყოფენ ისეთ ქართული პოლიტიკური პარტიებს და მათი ლიდერებს, რომლებიც ხშირად მიმართავენ პოპულისტურ ნარატივებს. სხვადასხვა კვლევებზე დაყრდნობით მსგავსი პარტიები შეიძლება მივიჩნიოთ დავით თარხან-მოურავისა და ირმა ინაშვილის პარტია „პატრიოტთა ალიანსი“, რომელიც წარმოადგენს მემარჯვენე პოპულიზმის წმინდა მაგალითს. ისინი ხშირად აპელირებენ წარსულზე, წარსული გმირების მნიშვნელობაზე. მიუხედავად იმისა რომ მათი პროგრამა ეწინააღმდეგება ქსენოფობიას (რადგან მას „ქართული ფასეულობა“ გამოირიცხავს) მათი ქმედებები საპირისპიროს მეტყველებს რასაც მოწმობს არაერთი ფაქტი. MDF-ს 2020 წლის ანგარიშში ვკითხულობთ, რომ პატრიოტთა ალიანსის ლიდერებთან დაქვემდებარებული ტელეკომპანია ობიექტივი „თურქოფობიულ, ქსენოფობიურ და ჰომოფობიურ სარედაქციო პოლიტიკას ატარებს“ [MDF, 2021]. მათი განცხადებები ძირითადად გაჟღენთილია ნაციონალისტური და ქრისტიანული რადიკალური მოწოდებებით. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ დავით თარხან მოურავი ხშირად აპელირებს საქართველოს ისტორიული გმირების საკუთარ შთამომავლობაზე და ხაზს უსვამს ამით საკუთარ „უპირატესობას“ სხვა პოლიტიკოსებთან მიმართებით. მიუხედავად იმისა, რომ პატრიოტთა ალიანსი პრეტენზიას აცხადებს პატრიოტიზმზე საქართველოს ინტერესების წინ წამოწევაზე, მცოცავი ოკუპაციის პირობებში და რუსეთ-უკრაინის ომის ფონზე მართავს ვიზიტს რუსეთის უსაფრთხოების

საბჭოს საერთაშორისო კომიტეტის თავჯდომარის მოადგილესთან (პირველი არხი, 2022). რაც შეეხება მემარცხენე პოპულიზმს მასში მნიშვნელოვნად მოიაზრებენ ლეიბორისტულ პარტიას რომელიც ხშირად აპელირებს გაჭირვებული ხალხისა და კორუპირებული ელიტის გამდიდრებულ ჯიბეებზე. ამასთანავე განცხადებებისა და გამოსვლების დიდი ნაწილი ეთმობა საზოგადოების სოციალური პრობლემების მოუგვარებლობაზე ხაზგასმა -სიღარიბე, უმუშევრობა ფასების ზრდა და სხვა. „ჩვენ გვეშველება მაშინ, როდესაც ქვეყანაში იქნება ბევრი მდიდარი და არცერთი მილიონერი პოლიტიკაში“- კვითხულობთ მათ 2016 წლის საარჩევნო პროგრამაში [Ivote.ge, 2016]. ექსპერტა უმრავლესობა მძლავრად პოპულისტურ პარტიას „პატრიოტთა ალიანსის“ შემდგომ ასახელებს „ქართულ ოცნებას“. 2019 წელს ჩატარებული კვლევის თანახმად ექსპერტთა 17 % მიიჩნევს რომ პოპულისტები ნაკლებად არიან პროდასავლურები და 27% კავშირს ხედავს პოპულიზმსა და პრორუსულ ორიენტაციებს შორის. (GIP,2019). ულტრა მემარჯვენე პოპულისტურ ძალას წარმოადგენს პოლიტიკური გაერთიანება ალტ-ინფო, რომელიც რადიკალური მარგინალიზირებულ ქმედებებს ახორციელებს, საზოგადოებაში ნერგავს ანტიევროპულ შეხედულებებს და ჯვრით ხელში ცდილობს პოლიტიკის წარმოებას. მეტად სამწუხარო ფაქტს წარმოადგენს აღწერილი პოპულისტური მოძრაობის პრორუსული განწყობები, რაც მნიშვნელოვნად დასტურდება მათი კავშირით რუსეთის ულტრანაციონალისტური ნეოევრაზიონიზმის მიმდინარეობის წარმომადგენელ, კრემლთან დაახლოებულ ალექსანდერ დუგინთან (ISFED, 2022). საქართველოში ქართული პოპულიზმის ნარატივი მნიშვნელოვან პრობლემას უქმნის ქვეყნის წინსვლას და განვითარებას ევროატლანტიკური სივრცისკენ. მისი პრორუსული ბუნება გვექაჩება უკან იმპერიულ ბრჭყალებში. საქართველოში ეს პოპულისტური ძალები (რომელიც ჩემ ნაშრომში არასრული ჩამონათვალია) ანტიევროპულ სკეპტიციზმს თესავენ შიშის დანერგვის ფონზე, რომელიც უკავშირდება ქართული იდენტობის დაკარგვას ასევე უნდობლობის გაღრმავებას, რომ დასავლეთი არ შეიწუხებს თავს და არ დაგვეხმარება ომის შემთხვევაში. ამ ვითარებაში მათთვის ხსნას წარმოადგენს ერთმორწმუნე მეზობელი, რომელიც დაგვიცავს, რომელთანაც პოლიტიკურ-ეკონომიკური კავშირი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იქნება ქართველი ერის გადარჩენისთვის „ერთადერთი ქვეყანა, რომელსაც ორგანულად, კატასტროფულად არ აწყობს საქართველოს გაქრობა, არის სწორედ რუსეთი“ -

გიორგი ქარდავა ალტ- ინფოს წევრი (რადიო თავისუფლება, 2021). ზემოთ მოყვანილ პოპულისტურ მოძღვრებებიდან გამომდინარე მივდივართ ლაკლაუს კონცეპტთან, რომელიც არის „ცარიელი აღმნიშვნელი“. საზოგადოების გაუგებარი და ბუნდოვანი დამოკიდებულება დასავლეთის წარმოდგენების მიმართ ქმნის ნოყიერ ნიადაგს პოპულისტური ნარატივების გამძაფრებისათვის. მათი ხედვები წინააღმდეგობაში მოდის ლიბერალურ დემოკრატიულ პრინციპებთან, აშკარა დღის სინათლეზე გამოდის პრორუსული ორიენტაცია და ცდილობა მანიპულირებას. ეს ნარატივი ქვეყანაში თავისი ძალადობრივი მექანიზმებით ხალხში ნერგავს სიძულვილს შიშს, რასაც რადიკალიზმამდე, გაყოფილობამდე და პოლარიზაციამდე მივყავართ.

2.2 მედიაფაქტორი

ხაზი უნდა გავუსვათ მედიის პლურალიზმის მნიშვნელობას, რომელიც აუცილებელია დემოკრატიის კრიტერიუმების შესაფასებლად. მედია დამოუკიდებელი უნდა იყოს ნებისმიერი პოლიტიკური გავლენისგან და სამართლიანად უნდა ასახავდეს საზოგადოებისა და პოლიტიკური სპექტრის მრავალფეროვან შეხედულებებს. დემოკრატიული განვითარებისთვის მხოლოდ მედია საშუალებების სიმრავლე არ კმარა თუ ის განაწილებულია პარტიული და პოლიტიკური შეხედულებების შესაბამისად. პოლარიზებული მედია გარემო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოების დამოკიდებულებაზე. მოვლენების სუბიექტური გაშუქება, რომელიც ფაქტების გადმოცემის ნაცვლად, ცალსახად აფიქსირებს პოზიციებს რომელიმე პოლიტიკური ძალის სასარგებლოდ ან საწინააღმდეგოდ, ზღუდავს ინფორმაციის ობიექტურ სინამდვილეს. საქართველოში 2018 წლის არჩევნების დროს კიდევ უფრო აშკარა გახდა ტელეარხების დაყოფა სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიის გავლენის ჯგუფებად. მიკერძოვებასთან ერთად დაფიქსირდა არახელსაყრელი კანდიდატების უარყოფითი გაშუქება, რაც წარმოადგენს პროფესიული მედია ეთიკის დარღვევას. 2019 წელს ჩატარებული კვლევის თანახმად მედია რჩება წამყვან საშუალებად საზოგადოების ინფორმირების კუთხით. კავკასიის ბარომეტრის საზოგადოებრივი გამოკითხვის თანახმად, გამოკითხულთა 73%-მა აღნიშნა, რომ ტელეარხები არის პოლიტიკური მოვლენების შესახებ ინფორმაციის მიღების ძირითადი

წყარო (CRRC, 2019). ეს ნიშნავს, რომ ტელეარხების როლი გადამწყვეტია საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების პროცესში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე, მისი პოლარიზაცია კი ავტომატურად იწვევს საზოგადოების პოლარიზაციას დაპირისპირებასა და რეგრესს. შესაბამისად დღეს სიღრმისეული დაკვირვებას არ საჭიროებს იმ ფაქტის დადგენა თუ რამდენად მიკერძოვებულია ქართული მედია სივრცე ერთი მხრივ პოზიციასა და ოპოზიციას შორის. 2018 წლის კვლევების საფუძველზე გამოიკვეთა ორი რეიტინგული ტელეკომპანია, რომელიც მოქცეულია აშკარად ორი ყველაზე დიდი პარტიის გავლენის ქვეშ, ერთი მხრივ ტელეკომპანია „იმედი“ - მმართველი პარტიის „ქართული ოცნებისა“ და მეორე მხრივ ტელეკომპანია „რუსთავიორი“- ერთიანი ნაციონალური მოძაობა. მედიამონიტორინგის კვლევებმის საფუძველზე რუსთავი ორი აშკარა ნეგატიურ განცხადებებს ავრცელებდა მმართველი პარტიის მიმართ ხოლო ნეიტრალურ პოზიციას იკავებდა „ნაციონალური მოძაობის“ ქმედებებსა და კანდიდატზე. ამავე ანგარიშში ვკითხულობთ, რომ ორივე ტელეკომპანია ალტერნატიულ რეალობას აშუქებს და მიუთითებს კანდიდატი არ უნდა აირჩიოს არჩევნებში საზოგადოებამ (საქართველოს ჟურნალისტური ეთიკის ქარტია, 2018). ამ კვლევების საფუძველზე გამოიკვეთა მედია სივრცეში სიძულვინის ენა და ოპონენტის დემონიზაცია. „რუსთავიორის“ მხრიდან აღინიშნებოდა ქართული ოცნების კანდიდატ სალომე ზურაბიშვილის მიმართ ცინიკური და ირონიული დაამოკიდებულება, რაც ეთიკის კოდექსის დარღვევად არის აღქმული. ამასთანავე „ქართული ოცნების“ კანდიდატის უარყოფითი გაშუქება რუსთავი ორის მხრიდან 59% დან 89%-მდე გაიზარდა პირველ და მეორე ტურების შუალედში. ამის საპირისპიროდ ტელეკომპანია „იმედი“ აკრიტიკებდა მიხეილ სააკაშვილს, „ერთიან ნაციონალურ მოძრაობას“ და მათ კანდიდატ გრიგოლ ვაშაძეს. პოლიტიკურმა პოლარიზაციამ მედიასაშუალებების მეშვეობით მწმენელოვნად შეაღწია საზოგადოების ცხოვრებაში და დღეს საქართველოში არა მხოლოდ პოლიტიკურ ელიტებს, არამედ შევხვდებით თვით საზოგადოებებს, რომელიც ორად არის გახლეჩილი. მედია პლურალიზმი პირდაპირ კავშირშია საზოგადოების პლირალიზმთან, თუმცა ის პირიქით ამწვავებს საზოგადოების დაპირისპირებას. დღეს ჩვენ თუ ვუსმენთ ტელეკომპანია „იმედს“ გავიგებთ, რომ ქვეყანაში სუფევს სიმშვიდე, ჰარმონია და ეკონომიკა ყვავის („რადიკალური ოპოზიციის კი ცდილობს ამის დარღვევას“) ხოლო თუ ვუსმენთ „მთავარ არხს“ აქ ქვეყანა

ინგრევა, გაუსაძლისი სიღარიბეა, კორუპირებული მთავრობის წარმომადგენლები კი საკუთარ ჯიბეზე ზრუნავენ მხოლოდ. რაც შეეხება სხვა ტელეარხებს არც სხვა შემთხვევაში გვაქვს სახარბიელოდ საქმე. თითქმის ყველა პარტიას აქვს საკუთარი მედია სივრცე, რომლის მეშვეობითაც ცდილობს საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებას. მაგ: ტელეკომპანია „ობიექტივი“ ეთერს ძირითადად უთმობს „პატრიოტთა ალიანსის“ ლიდერებს ირმა ინაშვილსა და დავთ თარხან მოურავს. მნიშვნელოვანია ისიც რომ საქართველოს პოლიტიკის ინსტიტუტის მიერ 2019 წელს ჩატარებული ექსპერტული კვლევის ფარგლებში ექსპერტთა უმრავლესობამ „ობიექტივი“ ყველაზე პოლარიზებულ სატელევიზიო მაუწყებლად დაასახელა (GIP, 2019). პოსტ-ტვ გადაცემები ძირითადად ეთმობა ნაციონალური მოძრაობის ლანძღვა დაკნინებას (განსაკუთრებით შალვა რამიშვილის გადაცემები-“სამნი & Co”). ტელეკომპანია ალტ-ინფო ემსახურება პოლიტიკურ გაერთიანება „კონსერვატიული მოძრაობა ალტ-ინფოს“. მიკერძოვებულობის გარდა მედია სივრცე ორიენტირებულია ლიდერებზე, რაც პოლიტიკის პერსონიფიცირების ერთ-ერთი ხელშემწყობ ფაქტორად გვევლინება. „საქართველოში მედია უშუალო აქტორია ისეთივე აქტორი, როგორც პარტია შეიძლება იყოს. კონკრეტული მედია შეიძლება არ ექვემდებარებოდეს მაგრამ უშუალო კოლაბორაციაში იყოს სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალებთან. დომინანტური მედია ჩვენ ქვეყანაში ამ სტილის არის ამ ეტაპზე. აქედან გამომდინარე მედია უშუალოდ გეგმავს მომხრე პარტიის სტრატეგიის მიხედვით თავისავე დღისწესრიგს. პოლარიზაციის კონტექსტში აწყობს მედია თავის დღისწესრიგს“-ნინო სამხარაძე (პირისპირი ინტერვიუ 16.01.2024). იქმნება შესაბამისი გარემო საზოგადოების ინდიფერენტული გაორებული თუ გაურკვეველი აღქმებისთვის. მანიპულირებადია საზოგადოება იქ სადაც მკაფიო მნიშვნელობა არ აქვს კონკრეტულ საკიტხებს, რომელსაც „ცარიელი აღმნიშვნელი“ შეგვიძლია ვუწოდოთ, შესაბამისად ხელსაყრელ საშუალებას წარმოადგენს, როგორც მედიისთვის (რეიტინგის ასაწევად) ისე პოლიტიკური პარტიებისთვის (საზოგადოების შეხედულებებზე ზეგავლენა). საზოგადოების პოლიტიკურ ფრაგმენტაციას მიუთითებს ასევე სხვა კვლევებიც, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკა და პირადი ცხოვრება ერთმანეთში მნიშვნელოვნად არის არეული. დემოკრატიის კვლევის ინსტიტუტისა და ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის მიერ ჩატარებული კვლევის ფარგლებში საზოგადოების გამოკითვის შედეგებმა ცხადჰყო, რომ

პოლიტიკა და პირადი ცხოვრება მნიშვნელოვნად არის არეული. გამოკითხვის კითხვები იყო შემდეგი - „რომელ პოლიტიკურ პარტიას უჭერდნენ მხარს და წავიდოდნენ თუ არა ოპონენტ პარტიის წარმომადგენელთან პაემანზე“. პასუხი რათქმაუნდა იყო არანაირად. საზოგადოება სხვადასხვა მოვლენების განსჯას იწყებს ჯგუფური შეხედულებებიდან გამომდინარე. რაც უფრო ძლიერია ჯგუფის გავლენა პიროვნებაზე ადამიანები მით უფრო მიკერძოვებულნი ხდებიან და რეალობა აღქმულია როგორც სუბიექტური გარემოებებიდან. გარკვეული პოლიტიკური პოზიციის მქონე პირებს უფრო მეტად სურთ მოუსმინონ სიახლეებს, რომლებიც ადასტურებენ მათ პოლიტიკურ შეხედულებებს და საკუთარი პარტიის ლიდერების ანალიზს, ხოლო ისინი ახშობენ და ფილტრავენ ინფორმაციას, რაც მათ დისკომფორტს უქმნის და ეწინააღმდეგება მათ აზრს (DRI, GYLA, 2018). შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში პოპულისტური შეხედულებები, რომელსაც ერთი მხრივ ავრცელებენ პოლიტიკოსები და მეორე მხრივ მედია და სოციალური ქსელები მნიშვნელოვან ზეწოლას ახდენს მოსახლეობის აზრზე. სამწუხაროდ, ამიტომაც გვხვდება დღეს თითქმის ყველა სფეროში პოლიტიკა, სადაც ერთი ჯგუფი ცდილობს თავს მოგახვიოს კონკრეტული პოლიტიკურ შეხედულებები, საწინააღმდეგო აზრის მქონე პიროვნება კი ამ ჯგუფისთვის აღიქმება როგორც მოწინააღმდეგე „ბანაკის“ მხარდამჭერი.

2.3 ევროკავშირი და ქართული პოლარიზაცია

საქართველოსთვის ევროპის გზა ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს წარმოადგენს ქვეყნის განვითარება დემოკრატიზაციის თვალსაზრისით. თუმცა ხშირად ეს ორიენტაცია ცალსახა და მკაფიო როდია - საზოგადოებაში პოპულისტური ჯგუფები და რუსული პროპაგანდა კარგად მუშაობს, რის გამოც ჩნდება ისევ არსებობს კითხვები და ისტორიულ გზაგასაყარზე დგომის შეგრძნება. პოპულისტური ჯგუფები, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, კარგად იყენებენ ამ გაურკვეველობას და ე.წ. ცარიელ აღმნიშნელს საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების კუთხით. ისინი ქმნიან ევროსკეპტიკურ შეხედულებებს და ეწინააღმდეგებიან საქართველოს ევროპულ გზას. სიძულვილის და დესტაბილიზაციის თესვით პოლარიზაცია უფრო და უფრო მწვავედება. საზოგადოების პოლარიზაცია ერთის მხრივ ზემოდან, პოლიტიკოსების მხრიდან, ხელშეწყობილი მაპოლარიზირებელი განცხადებებით საზრდოობს, რომელიც პოპულისტური ნარატივს მოიცავს და ქმნის კონფლიქტის ფონს. შესაბამისად მსგავსი

პოლარიზაციის, დესტაბილიზაციის ერთმანეთის მიუღებლობის და ოპონენტის სრული განადგურების ფონზე რთულია ლიბერალური-დემოკრატიულ-ევროპულ გზაზე სიარული. კონფლიქტის ესკალაცია განსაკუთრებით არჩევნების პერიოდში კარგად მჟღავნდება, რაზეც ჩვენი უცხოელი პარტნიორებიც ხშირად მიუთითებენ. 2016 წელის საპარლამენტო არჩევნების წინ ამერიკის სახელმწიფო უსაფრთხოების ანალიტიკოსი პოლ სტარკი საქართველოში ვიზიტის შემდგომ გამოთქვამს მწუხარებას ქართული პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებით, რომელიც მაღალი პოლარიზებითა და პერსონიფიცირებით გამოირჩევა „საქართველოს პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირების გამო, რომელიც ძალიან პოლარიზებული და ასევე ძალიან პერსონიფიცირებულია. იმის მიუხედავად, რომ ბატონები ივანიშვილი და სააკაშვილი ძალაუფლებას აღარ ფლობენ, ისინი პოლიტიკურ განვითარებებს და თავის პარტიებს თავს ძალიან, ძალიან დიდი დოზით დასტრიალებენ“-განაცხადა პოლ სტარკი [ქვარცხავა, 2016]. 2016 წლის შემდგომ პრობლემა არა თუ შესუსტდა არამედ 2020 არჩევნების პერიოდში დესტრუქციული სახეც მიიღო. მწვავე დაპირისპირებამ გამოიწვია ქვეყნის დესტაბილიზაცია, როდესაც ოპოზიციურმა პარტიამ პარლამენტში შესვლაზე უარი განაცხადა მწვავე საპროტესტო აქციების ფონზე. ევროპის საბჭო აქტიურად ცდილობდა მოლაპარაკების მაგიდასთან დაესვათ პოზიციისა და ოპოზიციის წარმომადგენლები. საბოლოოდ შარლ მიშელის და ევროპის საბჭოს ძალისხმევით მღელვარება ჩაცხრა და შეთანხმება დადო თუმცა პოლარიზაციის პრობლემა ქართული დღის წესრიგში ისევ მწვავედ დგას. პოლარიზაცია ხელს უშლის დემოკრატიის განვითარებას და აბრკოლებს გზას ევროკავშირისაკენ. გაყოფილობამ და დასავლური კურსზე აზრთა სხვადასხვაობამ კანდიდატის სტატუსის მიღება საქართველოსთვის წელიწადზე მეტხანს გასტან, როდესაც უკრაინამ და მოლდოვამ სტატუსი განაცხადის შეტანიდან რამოდენიმე თვეში მიიღო. საქართველოს მიენიჭა ევროპული პერსპექტივა და დაუწესდა 12 პირობა. ევროკომისიის 12 რეკომენდაციიდან პირველი სწორედ პოლარიზაციის დაძლევის მოთხოვნაა, რომელიც ჯერაც შეუსრულებელია (სტატუსმეტრი, 2023). ხაზგასასმელია ისიც რომ ხელისუფლების მხრიდან ხდებოდა ისეთი შეუსაბამო გადაწყვეტილებების მიღება რომელიც წინააღმდეგობაში მოდიოდა ევროპული ინტერესებთან, რაზეც დასავლელი პარტნიორებიც მიუთითებდნენ. მაგალითად „უცხოური აგენტების შესახებ“ კანონის

დამტიკიცების მცდელობა, რომელიც მასობრივი საპროტესტო აქციების მეშვეობით ჩაიშალა. მიუხედავად იმისა რომ 2023 წლის 8 ნოემბერს საზეიმოდ მივიღეთ კანდიდატის სტატუსი, პოლარიზაციის პრობლემა ჯერ კიდევ მწვავედ დგას ქვეყანაში. ჯერ კიდევ აქტუალურია პოპულისტური ნარატივები, სიძულვილის ენა, ოპონენტის მიუღებლობა და უკომპრომისობა. გასათვალისწინებელია ასევე ევროპის დამოკიდებულებები საქართველოს მიმართ. ექსპერტთა აზრით კანდიდატის სტატუსის მიღება იყო წმინდა წყლის გეოპოლიტიკური ნაბიჯი რათა ერთი მხრივ არ მომხდარიყო საქართველოს რუსეთისკენ უფრო მეტი გადახრა, და მეორე მხრივ საზოგადოების მოლოდინების გაწბილება და ევროსკეპტიციზმის ხელშეწყობა. რეკომენდაციის ფაქტობრივი შეუსრულებლობა მათ შორის პოლარიზაციისა მნიშვნელოვნად ჩანდა, როგორც საშინაო ისე საგარეო თვალთახედვიდან. „დასავლეთს ჭირდება მისი პარტნიორების სტაბილურობა და შესაბამისად დეპოლარიზაცია. ის ელის ჩვენგან დეპოლარიზებას მანამდემდე მგონია რომ დასავლეთი განსაკუთრებით გვენდოს“- ნინო სამხარაძე (პირისპირი ინტერვიუ, 16.01.2024). დასავლეთის აღქმებსა და კანდიდატის სტატუსის შემდგომ ვითარებაზე დეტალურად საუბრობს ბატონი ირაკლი ჩხაიძე, რომელიც სტატუსის მეღებამდე ერთი თვით ადრე იმყოფებოდა ცენტრალურ ევროპაში დემოკრატიის ფორუმზე, სადაც შეხვდა და იზიარებდა ჩვენი დასავლელი პატრიოტების წარმომადგენელთა ხედვებს საქართველოს მიმართ. „ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტში ყოფნის დროს, 2023 წლის ოქტომბერში, რამდენიმე მნიშვნელოვანი ღონისძიება გაიმართა, მაგ: დემოკრატიის ფორუმი ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტში, სადაც მთელირიგი ევროპის ქვეყნებიდან მათ შორის ევროკავშირიდან, პრაქტიკულად, გადაწყვეტილების მიმღები პირები და ასევე აკადემიური სფეროს წარმომადგენლები იყვნენ შეკრებილნი. აღნიშნული ღონისძიება წლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა. ბუდაპეშტის ფორუმზე დასწრების დროს ვესაუბრე სხვადასხვა ევროპის ქვეყნის წარმომადგენლებს, სადაც ნათლად გამოჩნდა არასახარბიელო დამოკიდებულებები საქართველოს მიმართ, რაც ძირითადად გამოიხატებოდა ქვეყნის განვითარების პერსპექტივაში. საქართველო აღიქმება განვითარების უფრო ქვედა ზღვარზე ვიდრე მოლდოვა და უკრაინა, როდესაც რამოდენიმე წლის წინ საპირისპირო ვითარება იყო. ევროკავშირის და სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლების საუბრებში შეიმჩნეოდა, რომ

კანდიდატის სტატუსის მიღების შემდეგ უკრაინასა და მოლდოვასთან მოლაპარაკების გზები უმაღლესი გაიხსნებოდა, თუმცა საქართველოს მიმართ დიდი კითხვისნიშანი ისმოდა, გეოპოლიტიკური კონტექსტიდან გამომდინარე ევროკავშირის გადაწყვეტილება დადებითისკენ იხრებოდა თუმცა მათი ხედვების მიხედვით, გაწევრიანების გზაზე საქართველო ბევრად უკან არის და ბევრად პრობლემატურია ევროპასთან დაახლოების პერსპექტივაში, ვიდრე აღნიშნული ქვეყნები. არ ისმოდა ისეთი მესიჯები თითქოს საქართველომ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა დემოკრატიის განვითარების გზაზე, რისგამოც ღირსეულად იმსახურებდა კანდიდატის სტატუსს. ეს ჟღერდებოდა, როგორც ავანსად გაცემული გადაწყვეტილება, რომელიც შემდგომი განვითარებისთვის ჩადებული ინვესტიციაა. შესაბამისად ერთია ევროკავშირის დამოკიდებულება ჩვენს მიერ მიღებული კანდიდატის სტატუსის მიმართ და მეორეა საქართველოში ხელისუფლება როგორ ყიდის ამას ხალხთან. ამას ყიდის როგორც თავის ძალიან დიდ დამსახურებად, რომელიც მათმა დიდმა რეფორმებმა გამოიწვიეს. საწყის ეტაპზე ჩანს, რომ კანდიდატის სტატუსის მიღება ვერ იქნება დეპოლარიზაციის ხელშემწყობი ფაქტორი, პირიქით როგორც კი კანდიდატის სტატუსი მივიღეთ მაშინვე გაჩნდა კარდინალურად ურთიერთსაწინააღმდეგო აზრები. ერთი მხრივ ხელისუფლება მხოლოდ საკუთარ რეფორმებს აწერს და ადანაშაულებს ოპოზიციას ხელშემშლელ ქმედებებში, და მეორე მხრივ ოპოზიცია გამორიცხავს ხელისუფლების წვლილს და ადანაშაულებს საპირისპირო ქმედებაში და სტატუსის მიღებას უკავშირებს საკუთარ და ხალხის ძალისხმევას“- ირაკლი ჩხაიძე (პირისპირი ინტერვიუ, 15.01.2024). ამ და სხვა ექსპერტთა მოსაზრებები მნიშვნელოვნად ემთხვევა პოლარიზაციის შერბილების საერთო ნების არარსებობის იდეას, კანდიდატის სტატუსის მიღებაც კი გახდა დავის და დაყოფილობის საკითხი, რადგან ორივე მხარე ცდილობდა თავისკენ გადაექაჩა დამსახურება.

III თავი. ბრძოლა ძალაიდლებისთვის

წინა თავებში ვისაუბრე ქართული პოლარიზაციის მახასიათებლებსა და საბჭოთა ფესვებზე თუმცა ამ თავში მინდა ხაზი გავუსვა იმ მნიშვნელოვან ნაწილს, რომელიც ასე მარტივად შესამჩნევია თუმცა მისი სიღრმისეული კვლევა ხშირად მეორე პლანზე იწევს ხოლმე. როდესაც ვსაუბრობთ პოლიტიკურ პოლარიზაციაზე პირველი აუცილებლად პოლიტიკოსთა რადიკალური ქცევა გვესახება, რომლის მიზანიც ხელისუფლებისთვის ბრძოლაა. ეკონომისტები თვლიან, რომ ადამიანის მოტივაცია მნიშვნელოვნად არის დაფუძნებული რესურსების მოპოვების სურვილთან შესაბამისად ბრძოლა რესურსებისთვის რადიკალური ფორმებით - ეს უკვე პოლარიზაციაა. საქართველოში ეს მოტივაცია მეტად მწვავედ მჟღავნდება, ქართული პოლიტიკური სისტემის მნიშვნელოვან მახასიათებელს სწორედ „ნულოვანი ჯამის“ პოლიტიკური სტრატეგიები წარმოადგენს, რაც საშუალებას არ იძლევა კოალიციური მთავრობის და პლურალიზმის ჩამოყალიბებისთვის. შესაბამისად აღნიშნული პოლიტიკის მეშვეობით გამარჯვებულს მიაქვს ხელისუფლებაც, საპარლამენტო უმრავლესობაც და შესაბამისად ძალაუფლება, ოპონენტი კი თამაშგარე ვითარებაში რჩება. როგორც ზემოთ ვისაუბრე ქართული პოლიტიკური სპექტრი მნიშვნელოვნადაა დაცლილი იდეოლოგიური ნარატივებისგან ის უფრო გვევლინება აფექტურ ელიტურ რადიკალიზმად, სადაც ორი ბანაკი ერთმანეთის დემონიზაციას ახდენს. მსგავსი იდეოლოგიური დებატებისგან დაცლილი პოლიტიკური პარტიები, რომელსაც განსაკუთრებით პოლარიზირებულად მიიჩნევენ „ერთიანი ნაციონალური მოძრაობა“ და „ქართული ოცნება“. ისინი იდეოლოგიურად მკვეთრად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, კონსერვატორული და პროევროპული იმიჯის შექმნით ცდილობენ ქვეყნის ტრადიციებთან თავსებადი ტერმინოლოგიის თუ განცხადებების გაჟღერებას. ამასთანერთად ძალაუფლების მოპოვებისა და ხელისუფლების შენარჩუნება/მოსვლის სურვილი ერთმანეთის პირად მტრებად აქცევს პოლიტიკურ ელიტებს. „ენმ“-სა და „ქართული ოცნების“ რიტორიკა მიმართულია ერთმანეთის უკომპრომისო მტრობისკენ, სადაც დომინირებს ერთი მხრივ მიხეილ სააკაშვილის და მეორე მხრივ ბიძინა ივანიშვილის საწინააღმდეგო ნარატივები. იგზავნება საზოგადოებაში იმგვარი მესიჯები, რომ არჩევანი თეთრსა და შავს შორის, სიკეთესა და ბოროტებას შორის უნდა გაკეთდეს, სხვა ალტერნატივა არ არსებობს. შტეფან მაისტერი

მიიჩნევს, რომ მსგავსი პოლარიზაცია ხელსაყრელია აღნიშნული პარტიებისთვის რადგან ისინი ახდენენ საზოგადოების მუდმივ მობილიზაციას საკუთარი ინტერესების შესაბამისად (გეგეშიძე, დე ვაალი 2021). ეს ინტერესები საზოგადოების აზრის ფორმირება, ხელისურფლებაში მოსვლაა და რესურსებზე ხელმისაწვდომობას მოიაზრებს. არჩილ გეგეშიძე და თომას დე ვაალის აზრით დაპირისპირება ორ დიდ პოლიტიკურ პარტიას შორის „ზემოდან ქვემოთ მართული ელიტურ ძალებს შორის ბრძოლის კიდევ ერთი გამოხატულება რომელიც წარმოადგენს ბრძოლას ეკონომიკური რესურსებისთვის [გეგეშიძე და დე ვაალი, 2021წ გვ12]. რესურსების არათანაბარი გადანაწილება ხელს უწყობს უკმაყოფილებასა და დაპირისპირების გაღრმავებას. ეს პრობლემა საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან აწუხებს. იმ პირობებში, სადაც აღმასრულებელი ხელისფლება მძლავრი რესურსების საშუალებაა „ნულოვანი ჯამის პოლიტიკა“ ხელს უწყობს ბრძოლას ძლაუფლებისთვის, განსაკუთრებით ისეთ ქვეყანაში, სადაც ეკონომიკური პრობლემებია.

თუმცა იქამდე სანამ რესურსების საკითხს უფრო დეტალურად განვიხილავ, უპრიანია ვისაუბრო სისტემაზე, რომელსაც უნდა მოეგვარებინა საქართველოში ძალთა გადანაწილება ავტორიტარიზმი და სხვადასხვა ჯგუფების წარმომადგენლობა პარლამენტში. ხაზი მინდა გავუსვა 2011 წლის საკონსტიტუციო რეფორმებს, რომლის საფუძველზეც საქართველო საპრეზიდენტო მმართველობის ფორმიდან გადაიქცა საპარლამენტო რესპუბლიკად. კანონი ძალაში 2012 წელს შევიდა და ახალარჩეული მთავრობამაც ახალი მოდელის საფუძველზე აღადგინა მუშაობა. პოლარიზაციის ხარისხის დინამიკას თუ გადავხედავთ შევამჩნევთ, რომ საპრეზიდენტო მმართველობაში პოლარიზაციის უფრო დაბალი მაჩვენებელია ვიდრე საპარლამენტოში. აქ ჩნდება საფუძვლიანი ეჭვი იმისა, რომ საქართველოში პოლარიზაციის პრობლემას საბჭოთა მემკვიდრეობასთან ერთად ხომ არ ამწვავებს თვითონ სისტემის მოწყობის წესი? აღნიშნული საკითხის პასუხად ალბათ ცოტა ბუნდოვანი იქნება საპრეზიდენტო სისტემის დახასიათება, როგორც დემოკრატიის ხელშემშლელ ფაქტორად, სადაც შეზღუდულია განსხვავებული აზრი და გამარჯვებულის ხელშია ძლაუფლების უმეტესი სფერო. ამ არგუმენტის საპირისპიროდ აუცილებელია დავასახელოთ ისეთი ქვეყანა, როგორცაა ამერიკის შეერთებული შტატები, სადაც ძლიერი საპრეზიდენტო სისტემა და დემოკრატია ერთმანეთის გვერდიგვერდ სამაგალითოდ თანაარსებობს. მიუხედავად

იმისა, რომ საქართველო სხვა შემთხვევაა პოლიტიკური სისტემას ვერ დავაბრალებთ პოლიტიკისა თუ საზოგადოებრივ სფეროში პოლარიზაციას. საკითხი იქამდე მიდის თუ რამდენად ვერგებით ჩვენ ამ სისტემებს. სტივენ ჯონსი აღნიშნავს, რომ ხშირად ცენტრალიზირებული მმართველობა აუცილებელია პოლიტიკური და ეკონომიკური რეფორმების წარმატებისთვის. იმისთვის, რომ გაწმენდილ იქნას კორუპირებული და გაბატონებული ძალები რომელთაც მონოპოლიურ ქმედებებს ანხორციელებენ ეკონომიკისა თუ პოლიტიკის სფეროში, აუცილებელია პრეზიდენტს ჰქონდეს იმდენი ძალა და უფლებამოსილება, რომ მათ ებრძოდეს. თუმცა სტივენ ჯონსი აქ იშველიებს ხუან ლინცის მოსაზრებას - საპრეზიდენტო სისტემა იწვევს ძალაუფლების თავმოყრას, რასაც მოაქვს სუსტი ოპოზიციის საფრთხე. „უკეთესი იქნება თუ არა საპარლამენტო სისტემა საქართველოსთვის, საკამათო თემაა, თუკი ქართული პოლიტიკური პარტიების იოლად დაშლა-გაყოფას გავითვალისწინებთ“ (ჯონსი, 2012წ.გვ.202). რეალურად საპარლამენტო სისტემამ კი არ ჩამოაყალიბა პოლარიზაცია, არამედ საზოგადოებას საშუალება მისცა კრიტიკული აზროვნებისა ოპოზიციური პარტიების სიძლიერისა. მაგრამ საქართველოში აღნიშნული დაპირისპირება იმდენად რადიკალური ფორმებში ვლინდება, რომ ხელს უშლის საზოგადოების ფუნქციონირებას. საპარლამენტო სისტემამ ქართულ საზოგადოებას ალბათ უფრო საშუალება მისცა გამოევიდინათ პოლიტიკური კულტურის კრიზისი, რასაც სამწუხაროდ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ ხშირად ვაწყდებით (სამოქალაქო კულტურა ჩვენს საზოგადოებაში კი კუს ნაბიჯებით ვითარდება). კითხვა - „ადრე ხომ არ არის საქართველოში საპარლამენტის სისტემა?“, --რომელიც ისმოდა 2012 წლის ცვლილებების საფუძველზე ეყრდნობოდა ქვეყნის ჯერ არ შემდგარ დემოკრატიულ სისტემას. არაგანვითარებულ დემოკრატიებში საპარლამენტო მმართველობა ხშირად პრობლემებს უფრო ამწვავებს, რადგან ფაქტობრივად აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების შერწყმა ხდება- პარლამენტში უმრავლესობით მოხვედრილი პარტია ქმნის შემდგომ პრემიერ-მინისტრსა და მინისტრთა კაბინეტს. პრობლემა იქმნება სასამართლო ხელისუფლების სიძლიერესთან დაკავშირებითაც, რაც ევროპის საბჭოს მითითებებშიც აისახა შესაბამისად, სახეზე გვაქვს „ნულოვანი ჯამის“ პოლიტიკის სტრატეგიები, რადგან საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების უმრავლესობა ერთი და იგივე

პარტიის ხელში ხვდება, ხოლო სხვა პარტიები თამაშგარე რჩებიან. ეს იწვევს დაპირისპირებას პროტესტს და ბრძლას რადიკალური მეთოდებით. ლიდერზე და პერსონალიებზე ორიენტირებული ვერტიკალური სტრუქტურით მოწყობილი პარტიები, ერწყმიან ისეთ სისტემას, რომელიც მორგებულია „გამარჯვებულზე“, სახეზე კი ვიღებთ დესტაბილიზაციას და უკომპრომისო ბრძოლას. ამ პოლარიზაციის აღმოსაფხვრელად და კრიზისული სიტუაციის დასაძლევად დასავლელი პარტნიორების რეკომენდაციებში ხაზი გაესვა ქართულ საპარლამენტო სისტემას, რომელიც მნიშვნელოვანი ცვლილებები ესაჭიროება. ერთ-ერთია საარჩევნო სისტემის მხოლოდ პროპორციული წესით მოწყობაზე, სადაც საკანონმდებლო (2% ბარიერით) და ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლები არჩევნები პროპორციული პარტიული სიებით აირჩეოდნენ (საქართველოს კონსტიტუცია, 1995). აღნიშნული ცვლილებები მართლაც შევიდა კანონში, თუმცა შედეგს 2024 წლის შემდგომ ვიხილავთ. მსგავსი სისტემური ხარვეზები მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს გაყოფილობას, დესტაბილიზაციას, რადიკალიზმს და უკომპრომისო ბრძოლას რესურსებისთვის. კონსესუსური მოდელი მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს ლიბერალური დემოკრატიის პირობებში. ამ მოდელის ამოცანა არა გამარჯვებულის დადგენა და მასზე ორიენტირება, არამედ ყველა ჯგუფის წარმომადგენლის ჩართვაა, სადაც არ არსებობს აბსოლუტურად დამარცხებული ან გამარჯვებული. თუმცა, სისტემის ცვლილება არაა გარატი იმისა, რომ სრულად აღმოიფხვრება პოლიტიკური პოლარიზაცია და დაინგრევა ნულოვანი ჯამის წესები. ექსპერტები მიიჩნევენ რომ თეორიულად პროპორციული სისტემა გვევლინება როგორც მრავალპარტიული პარლამენტის მნიშვნელოვან შესაძლებლობას თუმცა ეს მრავალპარტიული პარლამენტი თუ დაკომპლექტდება ისეთი პარტიებიც რომელთა კეთილ ნებას არ წარმოადგენს კონსესუსსა და დეპოლარიზაციას მხოლოდ სისტემის ცვლილება და პარტიათა ოდენობა ვერაფერს შეცვლის. ხშირად სისტემური ხარვეზები არის ერთ-ერთი და არა ერთადერთი გამამწვავებელი ფაქტორი. „რეალურად პარტიების რაოდენობა, რაც თეორიულად პროპორციული სისტემის ერთერთი მთავარი ღირებულებაა, საქართველოში პრაქტიკულად ვერ მუშაობს მხოლოდ და მხოლოდ იქიდან, რომ პარტიების კეთილი ნება არ

არსებობს კონსოლიდაციის სურვილი არჩანს მინიმუმ რიტორიკების დონეზე დაკვირვებით“-ნინო სამხარაძე (პირისპირი ინტერვიუ 16.01.2024).

3.1 იდენტობის პოლიტიკა და პოლარიზაცია

მაღაუფლება ერთ-ერთი მამოძრავებელი მოტივაციაა, რომელიც პოლიტიკოსებს უბიძგებს ბრძოლისკენ, ხოლო საქართველოს მსგავს სისტემებში სადაც, სტრუქტურული და ჩვეულებითი ხარვეზებია (საბჭოთა მენტალიტეტი, პოპულიზმი, შეუძდგარი დემოკრატია...და ზემოთ სხვა) ეს მოტივაცია ანტაგონიზმამდე მიდის. რესურსებისთვის ბრძოლა არ უნდა გაიგვიდეს იმ შემთხვევასთან, როდესაც დაბალი ფენა ცდილობს პოლიტიკაში მოსვლას და შესაბამის რესურსებზე წვდომას, საქართველოში ეს პროცესი სხვაგვარად გვესახება. პოლიტიკაში ძირითადად მაღალი ფენის წარმომადგენლები ტრიალებენ რომლებსაც აქვთ გარკვეული მაღალი შემოსავალი. აღნიშნულს ისიც მოწმობს, რომ არჩევნები „ძვირი ჯდება“ და პარტია მწირი შემოსავლებით ვერ ახერხებს ცნობადობის გაზრდას და მხარდაჭერების მოზიდვას. შესაბამისად ხშირად შევხვდებით პარტიათა ჩამონათვალში ბიზნესმენებს, ე.წ. ოლიგარქებს ან ყოფილ „ბანკირებს“ რომლებიც საუბრობენ სიღარიბის მაღალ დონეზე. მაგალითად პარტია „ლელოს“ ერთ-ერთ ლიდერი მამუკა ხაზარაძე, რომელიც „თიბისი ბანკის“ სამეთვალყურეო საბჭოს თავჯდომარე იყო. მსგავსი სიტუაციაა სხვა პარტიებშიც, მათ შორის მმართველი პარტიის რიგებში. დეოლიგარქიზაციის პრობლემა საქართველოს მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს. ბიზნესის წარმომადგენლები იბრძვიან უმაღლეს ეშელონებში შესაღწევად, რადგან ეს გარანტიაა საკუთარი ბიზნესის კეთილდღეობისთვის. შესაბამისად ბრძოლა რესურსებისთვის ხშირად უკავშირდება იმ სიღრმისეულ ფესვებს რაზეც მიუთითებდა ფრენცის ფუკუიამა თვის თეორიაში იდენტობის შესახებ. რესურსები მართლაც, რომ მნიშვნელოვანი მოტივაციაა პოლიტიკოსთათვის, თუმცა მისი საფუძველი სტატუსის ამაღლება და სხვაზე უპირატესად წარმოჩენაა (ფუკუიამა, 2018). დღესდღეობით იმისათვის, რომ სტატუსი აიმაღლო და თავს ბევრის უფლება მისცე ფინანსებია საჭირო, ამით აიხსნება მათი გამალებული სვლა სიმდიდრისკენ. აღნიშნული მოსაზრების გასამყარებლად ავტორის მოჰყავს ადამ სმიტის "მორალური გრძნობების თეორია"- რომლის თანახმადაც ადამიანები პატივმოყვარეობის

გრძნობის გამო ცდილობენ და მიიწვევენ ხელალებით რესურსების დაუფლებასა და შეგროვებისკენ. „იყო დანახული და შემჩნეული იწვევდე სიმპათიასა და მოწონებას ის უპირატესობებია, რომლებიც სიმდიდრეს მოაქვს. ჩვენ ხშირად პატივმოვარეობა გამოძრავებს, რომელიც გულისხმობს იმას, რომ ჩვენ ყურადღებას გვაქცევენ და მოვწონვართ“ [ფუკუიამა, 2018წ, გვ101]. ფრენცის ფუკუიამას აღნიშნული დასკვნა ასევე გამომდინარეობს ადამიანური ბუნების ბიოლოგიური საწყისებიდან. საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაში ჩატარებულმა კვლევებმა მნიშვნელოვანი შედეგები გვიჩვენა ადამიანური ბუნების შესწავლის კუთხით. დადგინდა, რომ სოციალური სტატუსის ამდლებისკენ სწრაფვა ადამიანებს ბიოლოგიურადაც სიამოვნებას ანიჭებს, რადგან ამ დროს გამოიყოფა სერატონინის მაღალი ხარისხი (ფუკუიამა, 2018წ, გვ103). აღნიშნული მოსაზრების თანახმად ადამიანი ძვირადღირებულ ავტომობილს, მაგალითად, ტესლას არა იმიტომ ყიდულობს, რომ ზრუნავს ეკოსისტემაზე, არამედ ის ძვირადღირებულია, და მისი შეძენაც ყველას, არ ძალუწს შესაბამისად ადამიანს სიამოვნებას ანიჭებს გამორჩეულობა. ფინანსები საშუალებებია რათა ვიყოთ უპირატესნი და ავიმალლოთ სოციალური სტატუსი, ამიტომაც, პოლიტიკურ სივრცეში დაპირისპირებათა და ბრძოლათა უმრავლესობა ხელისუფლების მოპოვება/შენარჩუნებასთან არის ასოცირებული, რაც თავისთავად ზედა ეშელონს მოიაზრებს. მათ მინიმალური ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებები მნიშვნელოვნად დამაყოფილებული აქვთ. აბრაამ მასლოუ, რომელიც იკვლევდა ადამიანის მოთხოვნილებებისა და სურვილების დაკმაყოფილების საკითხებს შემოგვთავაზა ადამიანის საჭიროების ხუთი ეტაპი. შემდეგში ე.წ. მასლოუს პირამიდის პირველ საფეხურზე დგას ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებები და ეტაპობრივად ამ საჭიროებების დაკმაყოფილების შემდგომ ავდივართ პირამიდის წვერში სადაც ბოლო ეტაპად თვითრეალიზაცია თვითგამოხატვა სტატუსის დამკვიდრებაა (იმედაძე, 2019). ფუკუიამასა და მასლოუს თეორიებს შორის პარალელის საფუძველზე შეგვიძლია ვისაუბროთ პოლიტიკოსთა ქცევის იმ საფუძველზე, რომელიც ძვეს რესურსებისთვის ბრძოლის მიღმა- ეს არის „მეგალოთომია“- იგივე სურვილი, იყო ვინმეზე უპირატესი. ფინანსური თუ მედია რესურსების მძლავრი გამოყენება ზრდის შანსებს ძალაუფლების სათავისკენ, რასაც თავისთავად მოქავს სტატუსი და უპირატესობანი. საქართველოში ამ თეორიის ზუსტი კვლევა და აქსიომას სახით

წარმოდგენა ვშიშობ მრავალ სირთულესთან არის გაიგვებული, რადგან რთულია ვიკვლიოთ პოლიტიკოსების რეალური ფიქრები, ჩავატაროთ ფოკუს ჯგუფი ან ინდივიდუალური ინტერვიუ და დავადგინოთ მათი მოტივაციის წყარო. თუმცა სხვადასხვა განცხადებებისა თუ ქმედებების დაკვირვების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველში პოლიტიკური სპექტრი, რომელიც მაპოლარიზირებელი და პოპულისტური განცხადებებით გამოირჩევა ხასიათდება უკომპრომისო ბრძოლით ძალაუფლებისთვის. ანტაგონიზმამდე მისულ პოლიტიკური ბრძოლის პირობებში იკარგება ქვეყნის განვითარებისთვის საჭირო დემოკრატიული მისწრაფებები. მიზანი ამართლებს ისეთ საშუალებებს როგორცაა პოპულიზმი, დემოაგოგია, არაკეთილსინდისიერება, მანიპულაცია, კორუფცია და ა.შ. ეს ჩამონათვალი კი შესაბამისად ხშირად მოტივირებულია ისეთი ფაქტორებით, როგორცაა სისტემის მოწყობის წესი, პოლიტიკური კულტურა, წარსული ტრადიციები და სხვა.

დასკვნა

საბოლოო ჯამში შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში პოლარიზაციის საკითხი მნიშვნელოვან დაბრკოლებას წარმოადგენს ქვეყნის განვითარებისა და წინსვლის გზაზე. სამწუხაროდ პოლარიზაციას პოლარიზაციის მოიტივატორი ბევრი სხვადასხვა ფაქტორთა ნაზავია. ნაშრომში ვეცადე გამომეყო ის ძირითადი ფუძემდებლური პრობლემები რომელიც საქართველოს პოლიტიკურ პროცესებს ხსნის. ცნობიერება და პოლიტიკური კულტურა, რომელიც ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირში ჩაინერგა დღეს აქტიურად ვლინდება ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში. სამწუხაროდ დღეს გვიჭირს განსხვავებული აზრის მიღება, გაანალიზება და უკეთესობისკენ სწრაფვა. „თუ ჩემთან არ ხარ ჩემი მტერიხარ“ ამგვარი დამოკიდებულება ყოველთვის აფერხებდა საზოგადოებას. კვლევის ფარგლებში პოლიტიკოსთა განცხადებების შესწავლამ, დისურსის ანალიზმა, მეორადი მონაცემების დამუშავებამ და ექსპერტულმა ვლევამ ცხადყო, რომ პოლარიზაცია და პოლიტიკური რადიკალიზაცია ქართული საზოგადოების მნიშვნელოვანი თანმდევი მახასიათებელია. ჩემს მიერ დასაწყისში წამოჭრილი პირველი ჰიპოტეზა, რომ პოლარიზაციის პრობლემა საქართველოში დიდწილად საბჭოთა პოლიტუკური მემკვიდრეობაა, მნიშვნელოვნად გამართლდა, რადგან საბჭოთა სისტემის ელენემტები პოლიტიკური კულტურა, ოპონენტის დემონიზაცია და სრული განულება, დღევანდელი რეალობაა. მეორე ჰიპოთეზა, რომლის თანახმადაც საქართველოში პოლიტიკური პოლარიზაცია ხასიათდება არა კონკრეტული იდეოლოგიათა განსხვავებულობით, არამედ საზოგადოების მტრებად და მეგობრებად დაყოფით რაც ნოყიერ ნიადაგს უქმნის პოპულიზმის განვითარებას, დადასტურებულად შეგვიძლია ვივარაუდოთ რადგან ექსპერტთა შეფასებით ქართული პოლიტიკური პარტიები გასული არიან საგნობრივი და იდეოლოგიურ განხილვათა დებებატებისგან. ამასთან სხვადასხვა კვლევებმა ცხადყო რომ ქვეყანაში პოპულისტური ნარატივი საზოგადოებაში აგზავნის ანტიევროპულ მესიჯებს და ექაჩება იმპრიულ წარსულში. მსგავს პოპულისტ პარტიებად გამოვლინდა განსაკუთრებით „პატრიოტთა ალიანსი“ , „ლეიბორისტული პარტია“ და დანარჩენი პარტიები შედარებით მცირე დოზით სხვადასხვა განცხადებებიდან გამომდინარე. რაც შეეხება მესამე ჰიპოთეზას მიუხედავად იმისა რომ პოლიტოლოგები და ექსპერტები მიიჩნევენ რადიკალიზაციის მიზეზად რესურსების დაუფლების სურვილს,

რომელიც მოტივირებულია სისტემური თუ თვისობრივი ხარვეზებით, იდენტობის თეორია რომლითაც ვეცადე ამეხსნა პოლიტიკოსთა იმ შემდეგული ფენის ბრძოლა რესურსებისთვის, რთულად დასადასტურებელი აღმოჩნდა რადგან მართალია სტატუსის ამაღლება სახელის მოხვეჭა და უპირატესად წარმოჩენა ადამიანის ბუნების მართლაც მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს თუმცა ჩვენ მაინც ვერ შევძლებთ პოლიტიკოსის ფიქრებში ჩახედვას და ზუსტი მიზნების დადგენას ამ მიმართულებით რაც კვლევის ერთ-ერთ სირთულეს წარმოადგენდა.

სამწუხაროდ დღეს პოლიტიკური ელიტა ყველანაირ საშუალებას იყენებენ რეიტინგის ასაწევად ოპონენტის გასანადგურებლად და მისი დემონიზაციისთვის, ეს კი უკავშირება რათქმაუნდა სახელისუფლებო ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას. „ნულოვანი ჯამის თამშის წესებმა“ ,სადაც გამარჯვებულს ყველაფერი მიაქვს, ჩამოყალიბა მსგავსი ურთიერთშექცევადი რადიკალიზმი. ამგვარ დამაბულობასა და რეიტინგის მენეჯმენტს რაღათქმაუნდა ხელს უწყობს მიკერძოვებული მედია საშუალებები, რომელიც ზეგავლენას ახდენს და სპეკულირებს საზოგადოების და ქვეყნის სრული მოსახლეობის განწყობა დამოკიდებულებებზე. პოლიტიკური პოლარიზაცია დღეს შეჭრილია საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ამიტომაც აუცილებელია ნცობიერების ამაღლება და ამ საკითხზე მნიშვნელოვანი რეფორმების გატარება. სამწუხაროდ ზემოდან მართული და მიზანმიმართული პოლარიზაცია ზეგავლენას ახდენს საზოგადოების ერთმანეთის ნდობის ხარისხზე, ხელს უწყობს აგრესიას, უიმედობას და ეკონომიკურ სიდუხჭირეს. სიტყვა „ესენოფობია“ ქართული საზოგადოებისთვის სასირცხვილოა, ხოლო განსხვავებული აზრის დემონიზაცია და მტრის ხატად შერაცხვა - არა.

ნაშრომი წარმოადგენდა მცდელობას სიღრმისეული კვლევის საფუძელზე წარმოეჩინა და აეხსნა საქართველოში პოლიტიკური პოლარიზაციის ფესვები. ვფიქრობ ნაშრომი მცირეოდენ წვლილს შიტანს ამ საკითხის კვლევაში და სამომავლოდ დაინტერესებულ პირებს კვლევის შედეგების განვითარების საშუალებას მიცემს.

დანართი 1

საბაკალავრო კვლევის ფარგლებში ჩატარებული ინტერვიუები პოლიტიკის ექსპერტებთან

ნინო სამხარაძე - საქართველოს პოლიტიკის ინსტიტუტის პოლიტიკის ანალიტიკოსი

გია ნოდია - პოლიტოლოგი, ფილოსოფოსი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, მშვიდობის, დემოკრატიის და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტის თავმჯდომარე.

ლევან ცუცქირიძე - აღმოსავლეთ ევროპის მრავალპარტიული დემოკრატიის ცენტრის აღმასრულებელი დირექტორი, "ნიდერლანდის ინსტიტუტი მრავალპარტიული დემოკრატიისათვის"(NIMD) წარმომადგენელი სამხრეთ კავკასიაში

ირაკლი ჩხაიძე - თსუ-ს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კულტურის კვლევების ს/ს ინსტიტუტის ასოცირებული პროფესორი,

დანართი 2

კითხვარი

1. როგორ ფიქრობთ რა არის პოლიტიკური პოლარიზაცია და როგორ აღიქმება ის დღევანდელ საქართველოში?
2. რა ტიპის პოლიტიკური პოლარიზაცია გამოყოფდით და რომლით ახსნიდით ქართულ პოლარიზებულ სივრცეს? და უქმნის თუ არა პრობლემას ქართული პოლარიზაცია დემოკრატიულ განვითარებას, პოლიტიკური ელიტისა და საზოგადოების საბაზისო ფასეულობების და ორიენტირების გარშემო გაერთიანებას?
3. რამდენად ფართო და ყოვლისმომცველია საქართველოში პოლიტიკური პოლარიზაცია (მხოლოდ პოლიტიკურ ელიტაში ვხვდებით თუ საზოგადოების დონეზეც ვაწყდებით ყოველდღიურ ცხოვრებაში)?
4. როგორ ფიქრობთ რამდენად განსხვავებული იდეოლოგიის მატარებელი პოლიტიკური პარტიები ფუნქციონირებს საქართველოში 2012 წლიდან დღემდე?
5. თქვენი აზრით რა არის რეალური ფაქტორი რაც ამძაფრებს პოლიტიკურ პარტიებს შორის რადიკალიზმს?
6. როგორ ფიქრობთ რატომ ვერ შეძლო საქართველომ პოლარიზაციის პრობლემასთან გამკლავება, წარსული სამოქალაქო დაპირისპირებებისა და საზოგადოების დაყოფილობის გამოცდილებიდან გამომდინარე.

7. თქვენი აზრით რა კავშირია პოლიტიკურ პოლარიზაციასა და საქართველოს ეკონომიკურ მდგომარეობას შორის (როგორ ახდენს გავლენას რესურსების არათნაბარი გადანაწილება პოლიტიკური პოლარიზაციის პროცესზე)?
8. როგორ ფიქრობთ რა კავშირშია მედია სივრცე და პოლიტიკური პოლარიზაცია (რამდენად უწყობს ხელს მოქალაქეების გაყოფილობასა და დაპირისპირებას)?
9. თქვენი აზრით პოლიტიკური პოლარიზაცია რამდენად შეიძლება უკავშირდებოდეს საქართველოს საარჩევნო სისტემას?
10. საქართველოსთვის კანდიდატის სტატუსის მიღებას ყოველთვის ხელს უშლიდა პოლარიზაცია და 12 რეკომენდაციიდან პირველს წორედ დეპოლარიზაცია წარმოადგენდა. ახლა როდესაც 8 ნოემბერს მივიღეთ კანდიდატის სტატუსი როგორია პოლარიზაციის კუთით ვითარება და რა დამოკიდებულებები შეიმჩნევა დასავლეთის მხრიდან
11. თქვენი აზრით რა იქნება ფუნდამენტური და მნიშვნელოვანი ნაბიჯი დეპოლარიზაციისაკენ?
12. რას დაამატებდით?

ბიბლიოგრაფია

1. ავალიშვილი, ი. (24 აპრილი 2015), „საქართველოს პარტიული სტრუქტურა (ძირითადი პრობლემები)“; რადიო თავისუფლება <https://www.radiotavisupleba.ge/a/tavisupali-sivrtse-irakli-avalishvili-partiuli-struktura/26975020.html>
2. გეგეშიძე, ა. & დე ვალი, თ. (2021), „დაყოფილი საქართველო: პოლარიზაციის მძევალი“, პროექტი „საქართველოს მომავალი“ https://mikeladzefoundation.org/uploads/files/2021-12/1639668223_dayofili-saqarthvelo-polarizaciis-mdzevali-1.pdf
3. გელაშვილი, თ. (2021), „საქართველოს პოლიტიკური კრიზისი: პოლარიზაციის აქტორები და ინსტიტუტები“, კავკასიის ანალიტიკური დაიჯესტი, თბილისი, სამხრეთ კავკასია https://ge.boell.org/sites/default/files/2021-12/CAD123_georgian.pdf
4. დალაქიშვილი, ნ., (27 იანვარი 2017), „ურთიერთგანადგურების წყურვილი ქართულ პოლიტიკაში“ ამერიკის ხმა <https://www.amerikiskhma.com/a/georgian-political-polarisation/3695652.html>
5. დორეული, თ., (2021), „სიძულვილის ენის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორები ქართულ რეალობაში“, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი. www.tsu.ge/assets/media/files/48/disertaciebi5/Tamar_Doreuli.pdf
6. ევროკავშირის 12 პრიორიტეტის შესრულების მდგომარეობა, (2023) დოკუმენტი გამოცემულია „ღია საზოგადოების ფონდის“ შიდა პროექტის „ევროკავშირის კანდიდატის სტატუსმეტრი“ ფარგლებში.
7. ეროვნულ დემოკრატიული ინსტიტუტის (NDI), (29 ნოე, 2018), საერთაშორისო სადამკვირვებლო მისიის განცხადება საქართველოს 2018 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების მეორე ტურთან დაკავშირებით, თბილისი chrome-extension://efaidnbnmnihpcjpcglclefindmkaj/https://cesko.ge/static/res/docs/Georgia_PresidentialElectionRunoffStatement_Nov29GEO.pdf
8. Europetime, ევროპა თაიმი (30 ოქტომბერი, 2021) „კარლ ჰარცელი: მზარდი პოლარიზაცია და მწვავე რიტორიკა პრობლემა საქართველოს წინსვლისთვის არჩევნების დასრულების შემდეგაც“ <https://europetime.eu/ka/article/16193-karl-harceli-mzardi-polarizacia-da-mcvave-ritorika>
9. Ivote.ge (2016). საარჩევნო პროგრამა საპარლამენტო არჩევნები 2016 (საქართველოს ლეიბორისტული პარტია) <http://www.ivote.ge/archevnebi/saparlamento-archevnebi/saparlamentoarchvenebi-2016/programebi/22779-saarchevno-programa-saparlamento-archevnebi-2016-saqarthvelosleiboristuli-partia.html?lang=ka-GE>.
10. იმედაძე, ი. (2019) „აბრამ მასლოუ“, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეა. <https://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A3%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%B0%E1%83%90%E1%83%9B>
11. კავკასიის ანალიტიკური დაიჯესტი, (2021), „საქართველოს პოლიტიკური კრიზისი: პოლარიზაციის აქტორები და ინსტიტუტები“, თბილისი, სამხრეთ კავკასია https://ge.boell.org/sites/default/files/2021-12/CAD123_georgian.pdf
12. კავკასიის ბარომეტრი -2012-2019 წლის მონაცემები <https://caucasusbarometer.org/ge/cb-ge/TRUPARL/>

13. კახიშვილი,ლ.,& კეშელავა, დ.,& პაპავა გ.,& სიჭინავა დ. (აგვისტო 2021), „საქართველოს პოლიტიკური ლანდშაპტი, მრავალფეროვნება, პოზიციების თანაკვეთა და თავისუფალი სივრცე“, ფრიდრიხ ემბერტის ფონდი. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/18418-20220419.pdf>
14. კეკოშვილი, ვ.,(2019), „კანონიერი ქურდების სუბკულტურის გავლენა მოზარდების სოციალიზაციაზე პოსტ-საბჭოთა საქართველოში“,თბილისი,ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. https://socialjustice.org.ge/uploads/products/pdf/V.Kekoshvili-PhD_1570528113.pdf
15. კვირის ფორმულა (2022) „ივანიშვილის პირობებში ამ ქვეყანაში პოლარიზაცია არ დასრულდება“, ინტერვიუ ნიკა მელიასთან. <https://www.facebook.com/watch/?v=1125329445074416>
16. მაკარაძე, ი.(4 დეკემბერი 2022), "მოღალატე, სამშობლოს მტერი, პრორუსი" - რა დგას ქართველი პოლიტიკოსების მძიმე ურთიერთბრალდებების უკან, Front News Georgia. <https://frontnews.ge/ge/news/details/34640>
17. მაქაცარია ს. (21 ივნისი, 2022), „პოლარიზაციის დაძლევა – პირველი რეკომენდაცია ევროკომისიისგან“, ევრონიუს ჯორჯია <https://euronewsgeorgia.com/2022/06/21/polarizaciis-dazlevapirveli-rekomendacia-evrokomisisgan>
18. მედიის განვითარების ფონდი (MDF), (2021). „ანტიდასავლური პროპაგანდა 2020“ <https://mdfgeorgia.ge/uploads//antidasavlurigeo2020.pdf>
19. ნიკოლეიშვილი, ლ.,(2020), „პოლიტიკური ლიდერობა, როგორც საზოგადოების ინტეგრაციის მექანიზმი (ისრაელისა და საქართველოს მაგალითზე)“,თბილისი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი <https://research.ciu.edu.ge/uploads/files/დისერტაციები/ლევან%20ნიკოლეიშვილი.pdf>
20. ნოდია,გ. (27 ნოემბერი, 2022), “რას ნიშნავს (დე)პოლარიზაცია“,რადიო თავისუფლება. [https://www.radiotavisupleba.ge/a/%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%A1\(%E1%83%93%E1%83%94\)%E1%83%9E%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%96%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90/32150949.html](https://www.radiotavisupleba.ge/a/%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%A1(%E1%83%93%E1%83%94)%E1%83%9E%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%96%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90/32150949.html)
21. პირველი არხი, (29.ივნ.2020) ირაკლი კობახიძის განცხადება <https://1tv.ge/news/irakli-kobakhidze-dghevandel-dghes-hyavs-ertaderti-damarckhebuli-destruqciuli-opozicia-romelmac-ukheshad-daarghvia-8-martis-shetankhmeba-da-daastura-rom-antisakhelmwifoibrivi-politikuri-dzala/>
22. პირველი არხი,(1.ოქტ.2020), ბიძინა ივანიშვილის განცხადება საარჩევნო პროგრამის პრეზენტაციაზე <https://1tv.ge/news/bidzina-ivanishvili-fundamenturad-warmoudgenelia-qartveli-khalkhis-kulturis-tradiciebis-msoflmkhedvelobisa-da-nacionaluri-modzraobis-mmartvelobis-tanaarseboba/>
23. პირველი არხი,(7,აპრ.2022),“ შეფასებები „პატრიოტთა ალიანსის“ ვიზიტზე“ <https://1tv.ge/video/shefasebebi-patriotta-aliansis-vizitze/>
24. რობაქიძე, ნ. (2019),“ პოლიტიკური პოლარიზაცია და მედია - რა საფრთხის წინაშე დგას დემოკრატიული პროცესი საქართველოში?“,საქართველოს პოლიტიკის ინსტიტუტი. <https://gip.ge/wp-content/uploads/2020/10/პოლიტიკის-დოკუმენტი-19-ნინო-რობაქიძე-1.pdf>
25. სამართლიანი არჩევნებისა და დემოკრატიისსაერთაშორისო საზოგადოება(ISFED), (2017წ), 2016 წლის საპარლამენტო არჩევნებისსადამკვირვებლო მისიის საბოლოოანგარიში, თბილისი. <https://isfed.ge/geo/2016-saparlamento-archevnebi/isfed-is-rekomendatsiebi-da-2016-tslis-saparlamento-archevnebis-mtavari-mignebebi>

26. სამართლიანი არჩევნებისა და დემოკრატიის საერთაშორისო საზოგადოება (ISFED), (11 ივლ. 2022)“
„კონსერვატიული მოძრაობა/ალტ ინფოს“ საქმიანობა საქართველოს რეგიონებში. <https://isfed.ge/geo/angarishebi/220711014334test>
27. სამართლიანი არჩევნებისა და დემოკრატიის საერთაშორისო საზოგადოება (ISFED), (5 ოქტ. 2021),
“ინციდენტები - 2021 წლის თვითმმართველობის არჩევნები“ <https://www.isfed.ge/geo/2021-adgilobrivi-tvitmmartvelobis/archevnebis-dghis-intsidentebi>
28. საქართველოს კონსტიტუცია (1995), ბოლო პუბლიკაცია კონსოლიდირებული ვერსია 2020.
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>
29. საქართველოს პოლიტიკის ინსტიტუტი (GIP) (2019)- ექსპერტული გამოკითხვა- *ექსპერტების აზრით, მთავრობა და ოპოზიცია პოლარიზაციისა და პოპულიზმის მზარდ ტენდენციასზე თანაბრად არიან პასუხისმგებელნი.* <https://gip.ge/wp-content/uploads/2020/10/ექსპერტთა-გამოკითხვა9.pdf>
30. საქართველოს ჟურნალისტური ეთიკის ქარტია (2018) საქართველოს 2018 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების მედიაში გაშუქების კვლევა, სატელევიზიო ტოქშოუების მედიამონიტორინგის შუალედური ანგარიში, თბილისი. <file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/UNDP GE DG Talk-Show-Monitoring-Interim-Results 01.08-15.10-2018.pdf>
31. საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისია, (2016) *საქართველოს პარლამენტის 2016 წლის 8 ოქტომბრის არჩევნების ანგარიში.* <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://cesko.ge/static/res/docs/Parliament-Web.pdf>
32. ფორმულა ნიუსი (28 იან, 2022), *ზურაბიშვილი: ჩვენი ქვეყანა და საზოგადოება დაავადებულია, მოვნახოთ გამოჯანმრთელების უნარი.* <https://formulanews.ge/Phrase/63731>
33. ფუკუიამა ფ. (2018), *“იდენტობა-იდენტობის თანამედროვე პოლიტიკა და ბრძოლა აღიარებისთვის“*, ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი.
34. ქართული ოცნება, (23 მაისი, 2022), *„ქართული ოცნების“ თავმჯდომარის ირაკლი კობახიძის განცხადება* <https://gd.ge/>
35. ქვარცხავა, მ. (1. ივნ. 2016), *“პოლარიზებული და პერსონიფიცირებული ქართული პოლიტიკა“ ამერიის ხმა.* <https://www.amerikiskhma.com/a/paul-stronski-interview/3356047.html>
36. ჩხაიძე, ი. (2022), *„ანგელოზი დემონის პირისპირ: დასავლეთის წინააღმდეგობრივი სახე საქართველოში“*, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი. <file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/%E1%83%AC%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%99%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A9%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94.pdf>
37. CEC. (2012). არჩევნების შედეგები. <https://archiveresults.cec.gov.ge/results/2012/index.html>
38. CEC. (2016). არჩევნების შედეგები. <https://archiveresults.cec.gov.ge/results/20161008/index.html>
39. CEC. (2020). არჩევნების შედეგები https://archiveresults.cec.gov.ge/results/20201031/#/kage/election_43/dashboard
40. CRRC, (2019) კავკასიის ბარომეტრის მონაცემები <https://caucasusbarometer.org/ge/nj2017ge/INFSOU1/>

41. ხუნდაძე, ც.,(2016), „ქართული პოლიტიკური კულტურის ძირითადი მახასიათებლები“,თბილისი, უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
https://press.tsu.ge/data/image_db_innova/disertaciebi_fsiqologia/cisana_xundadze.pdf
42. ჯონსი.ს. (2013), „საქართველო, პოლიტიკური ისტორია დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ“,თბილისი, „სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი“
https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/79960/5/Saqartvelo_Politikuri_Istoria_Damoukideblobis_Gamoc_xadebis_Shemdeg_2013_Gateqstebuli.pdf
1. Articles, „Political Polarization“, (2020), ECPS, <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/political-polarization/>
  2. Bertoa, F. C. (2016). Polarizing Politics and the Future of Democracy: Georgia in Comparative Perspective. Retrieved from chrome extension://efaidnbmninnbpcajpcgclefindmkaj/https://democracyreporting.s3.eu-central-1.amazonaws.com/images/3379discussion_paper_polarising_politics_in_Georgia_EN.pdf
  3. Carothers, T., & O’Donohue, A. (2019, October 1). How to understand the global spread of political polarization. Carnegie Endowment for International Peace. Retrieved December 21, 2022, from <https://carnegieendowment.org/2019/10/01/how-to-understand-global-spread-of-political-polarization-pub-79893>
  4. Commission on Security and Cooperation in Europe, (2004), GEORGIA’S “ROSE REVOLUTION”, Washington, <https://www.csce.gov/sites/helsinki.commission.house.gov/files/Report%20on%20Georgia%27s%20Rose%20Revolution.pdf>
  5. DRI, & GYLA. (2018, August 15). The high price of extreme political polarisation in Georgia (report). Democracy Reporting International. Retrieved from <https://democracy-reporting.org/en/office/global/publications/the-high-price-of-extreme-political-polarisation-in-georgia-report>
  6. Freedom House, (2020) *Executive summary* <https://freedomhouse.org/country/georgia/nations-transit/2020>
  7. Georgia's "Rose revolution". CSCE. (2016, December 19). Retrieved December 21, 2022, from [https://www.csce.gov/international-impact/publications/georgias-rose-revolution?sort by=field date value&page=16](https://www.csce.gov/international-impact/publications/georgias-rose-revolution?sort%20by=field_date_value&page=16)
  8. Laclau, E., (2015). “Populism: What’s in a name?” Post-Marxism, populism and critique. Routledge, New York,
  9. Laclau, E., (2005), „*On Populist Reason*“. Verso, London – New York, [file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/Ernesto%20Laclau%20-%20On%20Populist%20Reason%20\(2005,%20Verso\).pdf](file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/Ernesto%20Laclau%20-%20On%20Populist%20Reason%20(2005,%20Verso).pdf)
  10. March, L. (2017)“opulism in the Post-Soviet States,” The Oxford Handbook of Populism. Oxford University Press, [file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/The-Oxford-Handbook-of-Populism-2017-OUP-Oxford%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/The-Oxford-Handbook-of-Populism-2017-OUP-Oxford%20(2).pdf)
  11. Media: Threats to the Democratic Process in Georgia”, Georgian institute of politics <https://gip.ge/wp-content/uploads/2019/03/Policy-brief-19-Nino-Robakidze.pdf>

12. Mude, C. (2004), "The Populist Zeitgeist", Published online by Cambridge University Press: Government and Opposition Ltd <file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/the-populist-zeitgeist.pdf>
13. Mudde, C., Kaltwasser, R.C., (2012), „Populism in Europe and the Americas: Threat Or Corrective for Democracy?“ Cambridge University Press https://books.google.ge/books?hl=en&lr=&id=cRy2H220Gi4C&oi=fnd&pg=PA1&ots=YRgzFauc2H&sig=Z05SZDNzRoDKy1wNsuXTp0eYPhk&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
14. Palonel, E. (30 March 2015.) "Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary" University of Helsinki. Retrieved from <file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/Political Polarisation and Populism in Contemporar.pdf>
15. Rahat, G. Sheaffer, T. (2007), "The Personalization(s) of Politics: Israel, 1949–2003", Political Communication, <https://www.tandfonline.com/loi/upcp20>
16. Samkharadze, N. (2022, October). *What Does the Polarization in Georgia Look Like and How to Measure it?*gip.Georgian institute of politics. Retrieved from <https://chrome.google.com/webstore/detail/adobe-acrobat-pdf-edit-co/efaidnbmnribpcajpcglclefindmkaj?hl=en-GB>
17. Stanley, B. (2017). Populism in Central and Eastern Europe. Oxford Handbooks Online. <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.6>
18. Taylor, A.K., Frantz, E. Wright J.(2021), "All Politics Is Personalized" . Retrieved from https://foreignpolicy.com/2021/03/09/all-politics-is-personalized/#cookie_message_anchor%20-
19. Van Der Veen, Olaf. (2021). *Political Polarisation Compared: Creating a Comprehensive Index of Political Polarisation*. MA Thesis. Central European University. file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/van-der-veen_olaf.pdf
20. Weyland, K.(2017), *A Political-Strategic Approach*, The Oxford Handbook of Populism, Oxford university press [file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/The-Oxford-Handbook-of-Populism-2017-OUP-Oxford%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Greench%20Pc/Downloads/The-Oxford-Handbook-of-Populism-2017-OUP-Oxford%20(2).pdf)